

eBook

จิตวิทยา สำหรับครู

Psychology for Teachers

(ฉบับปรับปรุง)

รองศาสตราจารย์ ดร.ลักขณา สริวัฒน์

จิตวิทยาสำหรับครู Psychology for Teachers

(ฉบับปรับปรุง)

รองศาสตราจารย์ ดร.ลักขณา สิริวัฒน์

สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์

วังบูรพา : 860-862 ถนนมหาไชย แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

โทร. 0-2221-0742, 0-2221-6567 แฟกซ์ 0-2225-3300

ปิ่นเกล้า : 1/35-39 ถนนบรมราชชนนี แขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร 10700

โทร. 0-2434-8814-5 แฟกซ์ 0-2424-0152

จิตวิทยาสำหรับครู

Psychology for Teachers

(ฉบับปรับปรุง)

รองศาสตราจารย์ ดร.ลักขณา สริวัฒน์

ราคา 250 บาท

จัดทำเป็นฉบับ E-Book ครั้งที่ 1 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2569

หนังสือเล่มนี้สงวนสิทธิ์ตาม พ.ร.บ. ลิขสิทธิ์ พุทธศักราช 2558
ห้ามผู้ใดพิมพ์ซ้ำ ลอกเลียน ส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้
ไม่ว่าในรูปแบบใดๆ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

National Library of Thailand Cataloging in Publication Data

ลักขณา สริวัฒน์. จิตวิทยาสำหรับครู (Psychology for Teachers).--กรุงเทพฯ : ไอเดียนสโตร์, 2569. 344 หน้า. 1. จิตวิทยาการศึกษา I. ชื่อเรื่อง. 370.15 ISBN (e-book) 978-616-538-355-4
--

ผู้จัดพิมพ์และจัดจำหน่าย สำนักพิมพ์ไอเดียนสโตร์

บรรณาธิการบริหาร : ประสาร สันติวัฒนา บรรณาธิการ : ภูสิทธิ พลายนชฎ กองบรรณาธิการ : สมนยา ราชีทอง ธิติมา เพ็ชรศรี
พิสูจน์อักษร : จิระภรณ์ ศักดิ์แก้ว ฝ่ายศิลปกรรม : กองสุพันธ์ ขวาเปาะ ชัยวัฒน์ แก้วกู่ ปัญญา ผูกสินธ์ เอกพันธ์ ขวาเปาะ
รูปเล่มและอาร์ตเวิร์ค : ประยง อ่อนแสง เรียงพิมพ์ : ณศวรรณ พลสมัคร ออกแบบปก : ชีรพล ศรีสวัสดิ์ ประสานงานการผลิต :
ปิยะวัลย์ พันธุ์แจ่ม กัญญา วงศ์ภาคำ อรณา คงสุวรรณ

★ สำนักพิมพ์ไอเดียนสโตร์ขอเรียนเชิญครู-อาจารย์และบุคคลทั่วไปทุกท่านที่สนใจในงานเรียบเรียง การเขียนเอกสาร
ประกอบการสอน เอกสารคำสอน ตำรา หนังสือ รายงานการพัฒนา นวัตกรรม งานประดิษฐ์ รวมทั้งผลงานทางวิชาการ
ทุกสาขา และมีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบผลงานถูกต้องตามหลักวิชาการให้อีกด้วย ทั้งนี้ให้ส่งสำเนาต้นฉบับ ประวัติ
สถานที่ทำงาน เบอร์โทรศัพท์ ที่อยู่สามารถติดต่อได้สะดวกมาในนาม บรรณาธิการ สำนักพิมพ์ไอเดียนสโตร์
1/35-39 ถนนบรมราชชนนี แขวงอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร 10700 ★

■ ในกรณีที่ท่านต้องการซื้อเป็นจำนวนมาก เพื่อใช้ในการสอน การฝึกอบรม และส่งเสริมการขาย เป็นต้น
กรุณาติดต่อสอบถามราคาพิเศษได้ที่ สำนักพิมพ์ไอเดียนสโตร์ทุกสาขา : สาขาปิ่นเกล้า โทร. 0-2434-8814-5;
สาขาวังบูรพา โทร. 0-2221-0742, 0-2221-6567

พิมพ์ที่ ไอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์

113/13 ซอยวัดสุวรรณคีรี ถนนบรมราชชนนี เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร 10700
โทร. 0-2433-3653, 0-2434-6850-1

คำนำ

หนังสือ **จิตวิทยาสำหรับครู** เล่มนี้ เป็นฉบับปรับปรุงที่มีเนื้อหาเพิ่มขึ้นจากหนังสือจิตวิทยาสำหรับครูที่พิมพ์ครั้งที่ 1 ซึ่งมีเนื้อหาเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับจิตวิทยาและการจัดการเรียนการสอน แต่ด้วยบทบาทหน้าที่ของครูในปัจจุบันซึ่งอยู่ในยุคเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ส่งผลให้นักเรียนต้องปรับตัวตลอดเวลาเช่นกัน ครูจึงไม่ได้ทำการสอนอย่างเดียวแต่ต้องให้การแนะแนวและให้คำปรึกษานักเรียนเพื่อให้นักเรียนสามารถเรียนได้อย่างมีความสุข ผู้เขียนจึงเพิ่มเนื้อหาในส่วนของ การแนะแนวและการให้คำปรึกษาในเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านโดยเฉพาะนิสิตนักศึกษาในคณะศึกษาศาสตร์ หรือคณะครุศาสตร์ ที่ต้องเรียนวิชาจิตวิทยาสำหรับครูได้รับความรู้ด้านจิตวิทยา การจัดการเรียนการสอน รวมถึงการแนะแนวและการให้คำปรึกษา เพื่อนำไปใช้ในวิชาชีพครูให้มีประสิทธิภาพ สำหรับเนื้อหาในเล่มแยกออกเป็น 8 เรื่อง เรื่องละบท เริ่มจากจิตวิทยากับการเรียนการสอน พัฒนาการและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ความแตกต่างระหว่างบุคคล ผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษ จิตวิทยาการเรียนรู้ แรงจูงใจในการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ และการแนะแนวและการให้คำปรึกษานักเรียน ในการจัดทำหนังสือฉบับปรับปรุงนี้ผู้เขียนได้รวบรวมเนื้อหาเพิ่มเติมจากหนังสือ ตำรา ผลงานวิจัยและจากประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน แล้วนำมาเรียบเรียงเป็นเล่มเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาจิตวิทยาสำหรับครู ซึ่งนิสิตนักศึกษาครูต้องเรียนตามหลักสูตร นอกจากนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับนิสิตนักศึกษาครูแล้วยังเป็นประโยชน์สำหรับครู ผู้สอน และบุคคลทั่วไปในการนำไปใช้ในการทำงาน และการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี ผู้เขียนขอขอบพระคุณเจ้าของแหล่งข้อมูลดังกล่าวมา ณ โอกาสนี้

รองศาสตราจารย์ ดร.ลักขณา สริวัฒน์

สารบัญ

หน้า

บทนำ	1
บทที่ 1 จิตวิทยากับการเรียนการสอน.....	7
ความนำ	7
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตวิทยา	8
ความเป็นมาของจิตวิทยา	8
ความหมายของจิตวิทยา	10
การขยายตัวของจิตวิทยา	11
แนวคิดทางจิตวิทยา	12
การศึกษาทางจิตวิทยา	22
สาขาต่าง ๆ ของจิตวิทยา	28
ประโยชน์ของจิตวิทยา	29
จิตวิทยาการศึกษากับการสอน	31
จิตวิทยาการศึกษา	31
การสอน	33
การสอนที่มีประสิทธิภาพ	34
เอกสารอ้างอิง.....	38
บทที่ 2 พัฒนาการและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ	39
ความนำ	39
ความหมายและหลักของพัฒนาการ	40
พัฒนาการของมนุษย์	41
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของเด็กใน 3 ระดับ	43
ระดับอนุบาล หรือระดับปฐมวัย ช่วงอายุ 3-6 ปี	43
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านร่างกาย	45
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านสติปัญญา	47
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านอารมณ์	49
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านสังคม	49
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านจริยธรรม	50
ระดับประถมศึกษา ช่วงอายุ 7-12 ปี	51
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านร่างกาย	52
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านสติปัญญา	53

พัฒนาการและพฤติกรรมด้านอารมณ์	55
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านสังคม	56
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านจริยธรรม	57
ระดับมัธยมศึกษา ช่วงอายุ 13-18 ปี	59
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านร่างกาย	59
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านสติปัญญา	60
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านอารมณ์	62
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านสังคม	63
พัฒนาการและพฤติกรรมด้านจริยธรรม	64
เอกสารอ้างอิง	66
บทที่ 3 ความแตกต่างระหว่างบุคคล	67
ความนำ	67
เชาวน์ปัญญา	67
ความหมายของเชาวน์ปัญญา	68
ทฤษฎีเชาวน์ปัญญา	69
ทฤษฎีเชาวน์ปัญญาจิตมิติ (Psychometric Theory of Intelligence)	69
ทฤษฎีองค์ประกอบเดียว (Single-Factor Theory หรือ Unitary Mental Factor)	69
ทฤษฎีองค์ประกอบสองตัว (Two-Factor Theory)	69
ทฤษฎีองค์ประกอบหลายตัว (Multiple Factor Theory)	70
ทฤษฎีโครงสร้างทางปัญญาของกิลฟอร์ด	71
ทฤษฎีองค์ประกอบทั่วไปสองตัวของแคทเทลล์	73
ทฤษฎีพัฒนาการทางเชาวน์ปัญญาของเพียเจต์	73
ทฤษฎีเชาวน์ปัญญานีโอเพียเจต์-อินฟอर्मเมชันโพรเซสซิง (Neo-Piaget Theory of Intelligence- Information Processing)	74
ทฤษฎีเชาวน์ปัญญาประสาทวิทยา-จิตวิทยา (Neuro-Psychological Theory of Intelligence)	75
การวัดเชาวน์ปัญญา	75
วิธีการทดสอบเชาวน์ปัญญา	79
แบบทดสอบวัดสติปัญญาหรือแบบทดสอบเชาวน์ปัญญา (Intelligence Test)	80
การจำแนกระดับไอคิว	81
ระดับความบกพร่องทางสมอง	82
ข้อจำกัดของการวัดเชาวน์ปัญญา	82

เขาวนั้ปัญหา้กับการสอน	83
ความถนัด	84
ความหมายของความถนัด	84
ลักษณะของความถนัด	85
ความแตกต่างระหว่างสติปัญญาและความถนัด	86
ประเภทของความถนัด	86
แบบทดสอบความถนัด	88
ความฉลาดทางอารมณ์	92
ความหมายของความฉลาดทางอารมณ์	93
ความสำคัญของความฉลาดทางอารมณ์	94
องค์ประกอบของความฉลาดทางอารมณ์	95
การเสริมสร้างฉลาดทางอารมณ์	96
ประโยชน์ของความฉลาดทางอารมณ์	97
การพัฒนาฉลาดทางอารมณ์	98
การพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ของเด็ก	99
การวัดความฉลาดทางอารมณ์	102
รูปแบบการเรียนและรูปแบบการคิด	106
รูปแบบการเรียนหรือสไตล์การเรียน (Learning Style)	106
รูปแบบการเรียนตามแนวคิดของดันน์ และดันน์ (Dunn and Dunn)	106
รูปแบบการเรียนตามแนวคิดของคอล์บ (Kolb)	107
รูปแบบการเรียนตามแนวคิดของแมคคาทีย์ (McCarthy)	108
รูปแบบการเรียนตามแนวคิดของคาร์ล และอิสเบล บริกส์ เมเยอร์ส (Carl and Isabel Briggs Myers)	110
รูปแบบการคิดหรือสไตล์การคิด (Cognitive Style)	110
รูปแบบการคิดแบ่งตามแนวคิดของวิทกิน และคณะ (Witkin and others)	110
รูปแบบการคิดแบ่งตามวิธีการแห่งมหาวิทยาลัยคอนเนคตัท (University of Connecticut)	111
รูปแบบการคิดแบ่งตามมิติ	111
รูปแบบการคิดกับพฤติกรรมการเรียนและรูปแบบการคิดกับพฤติกรรมการสอน.....	112
ปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง	114
เอกสารอ้างอิง	117

บทที่ 4 ผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษ	121
ความนำ	121
ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ	122
รูปแบบการเรียนรู้ ลักษณะของผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษและบทบาทของครู	122
รูปแบบการเรียนรู้	122
ลักษณะของผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษและบทบาทของครู	123
เด็กที่มีความบกพร่องทางการเห็น	123
เด็กที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน	124
เด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา	125
เด็กที่มีความบกพร่องทางด้านร่างกายหรือการเคลื่อนไหว	126
เด็กที่มีปัญหาทางการเรียนรู้	128
เด็กที่มีปัญหาทางพฤติกรรม	129
เด็กออทิสติก	130
เด็กสมาธิสั้น	131
เด็กที่มีความบกพร่องซ้ำซ้อน	132
แผนการศึกษาเฉพาะบุคคล (IEP)	133
เอกสารอ้างอิง	136
 บทที่ 5 จิตวิทยาการเรียนรู้	 137
ความนำ	137
ความหมายของจิตวิทยาการเรียนรู้	138
ความหมายของการเรียนรู้	138
ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้	140
ทฤษฎีการเรียนรู้	144
ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behavioral Learning Theories)	144
ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classical Conditioning Theory of Learning)	144
ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขแบบการกระทำ (Operant Conditioning Theory of Learning)	147
ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไขต่อเนื่องของกัทธรี (Guthrie's Continuous Conditioning Theory)	150
ทฤษฎีสัมพันธเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ (Thorndike's Connection Theory)	152
ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา (Social Cognitive Learning Theory)	154

ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มปัญญานิยม (Cognitive Learning Theories)	156
ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt Theory).....	157
ทฤษฎีเครื่องหมาย (Sign Theory)	159
ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Piaget’s Intellectual Development Theory)	160
ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของบรูเนอร์ (Bruner’s Theory of Discovery Learning)	161
ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย (A Theory of Meaningful Verbal Learning)	163
ทฤษฎีประมวลสารสนเทศ (Information Processing Model)	164
ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism)	166
ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยการสร้างสรรค์ชิ้นงาน (Constructionism)..	168
ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning Theory)	173
ความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือ	173
หลักการของการเรียนรู้แบบร่วมมือจอห์นสัน และจอห์นสัน	175
วัตถุประสงค์ของการเรียนรู้แบบร่วมมือ	175
องค์ประกอบของการเรียนรู้แบบร่วมมือ	176
ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้แบบร่วมมือ	178
เทคนิคการเรียนรู้แบบร่วมมือ	179
ขั้นตอนของการเรียนรู้แบบร่วมมือจอห์นสัน และจอห์นสัน	181
การประยุกต์ใช้หลักการการเรียนรู้แบบร่วมมือในการสอน	182
กลยุทธ์การจำและกลยุทธ์การเรียน	184
กลยุทธ์การจำ.....	184
กลยุทธ์การเรียน	187
เอกสารอ้างอิง.....	189
บทที่ 6 แรงจูงใจในการเรียนรู้	191
ความน่า	191
แรงจูงใจในการเรียน	192
ความหมายของแรงจูงใจและแรงจูงใจในการเรียน.....	193
ประเภทของแรงจูงใจ	193
ทฤษฎีแรงจูงใจ	194
การสร้างเสริมแรงจูงใจในชั้นเรียน	196

	หน้า
เป้าหมายและแรงจูงใจ	197
ความต้องการและแรงจูงใจ	198
ความต้องการความสำเร็จหรือแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์	199
การสร้างเสริมแรงจูงใจในการเรียน	201
เอกสารอ้างอิง	205
บทที่ 7 การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้	207
ความนำ	207
ความสำคัญของสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้	207
กระบวนการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ	208
หลักการจัดชั้นเรียนที่มีประสิทธิภาพ	210
การจัดชั้นเรียนเพื่อส่งเสริมบรรยากาศในห้องเรียน	212
บรรยากาศที่พึงปรารถนาในห้องเรียน	213
วิธีการจัดชั้นเรียนเพื่อส่งเสริมบรรยากาศที่ดี	214
แนวทางการสร้างชั้นเรียนแบบมีส่วนร่วม	216
ปัญหาต่าง ๆ ของนักเรียน	218
การแก้พฤติกรรมที่เป็นปัญหาในชั้นเรียน	223
เอกสารอ้างอิง	229
บทที่ 8 การแนะแนวและการให้คำปรึกษานักเรียน	231
ความนำ	231
ความหมายและความสำคัญของการแนะแนว	231
ความแตกต่างระหว่างการแนะแนวและการแนะนำ	233
จุดมุ่งหมายของการแนะแนว	234
ปรัชญาการแนะแนว	236
หลักการแนะแนว	237
ความสำคัญและความจำเป็นของบริการแนะแนว	240
ประโยชน์ของการแนะแนว	243
ประเภทของการแนะแนว	245
ลักษณะของการแนะแนว	248
การแนะแนวในระดับต่าง ๆ	253
บริการแนะแนวที่สำคัญ	256
เอกสารอ้างอิง	325
ประวัติผู้เขียน	329

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1	แสดงแนวทางการส่งเสริมและช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหา.....	219
ตารางที่ 2	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาการแนะแนวและหลักการแนะแนว	240
ตารางที่ 3	แสดงวิธีการลงลำดับตัวเลขการเลือกเพื่อนที่ตนต้องการนั่งใกล้	270

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพประกอบที่ 1	แสดงรูปแบบการเรียนรู้ 4 แบบของคอร์บ	107
ภาพประกอบที่ 2	แสดงรูปแบบการเรียนรู้ตาม 4 MAT Model ของแมคคาร์ทีย์ โดยแบ่งเป็น 8 ส่วน ตามบทบาทของสมองซีกซ้ายและซีกขวา.....	108
ภาพประกอบที่ 3	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับสภาพแวดล้อม สิ่งเร้า และ การตอบสนองก่อให้เกิดผลกรรมที่มีผลต่อพฤติกรรมที่เกิดขึ้น โดยผู้กระทำพึงพอใจหรือไม่พึงพอใจ	147

บทนำ

จิตวิทยาสำหรับครูเป็นวิชาชีพทางการศึกษาที่บรรจุด้วยเนื้อหาสาระเกี่ยวกับจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้สำหรับผู้สอน เพื่อผู้สอนได้รับความรู้และความเข้าใจผู้เรียนในด้านต่าง ๆ เช่น ความแตกต่างระหว่างบุคคล ความต้องการ พฤติกรรมและพัฒนาการ รวมถึงบุคลิกภาพของผู้เรียน เป็นต้น ส่งผลให้สามารถจัดกิจกรรมในการจัดการเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการสอน และเพื่อให้การจัดการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้สอนจึงควรมีความรู้และความเข้าใจในเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องเป็นเบื้องต้น ดังต่อไปนี้

1. ความพร้อมของผู้เรียน นักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมนิยมท่านหนึ่งที่เป็นผู้ค้นพบกฎการเรียนรู้ 3 กฎ คือ ธอร์นไดค์ (Thorndike. 1970) ที่ให้แนวคิดว่า กฎการเรียนรู้ประกอบด้วย กฎแห่งความพร้อม กฎแห่งการฝึก และกฎแห่งผล โดยเฉพาะเนื้อหาในกฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) ธอร์นไดค์ (Thorndike) ได้อธิบายว่า “ถ้าผู้เรียนพร้อมที่จะเรียนรู้เมื่อได้รับการสนองตอบ ผู้เรียนจะเกิดความพึงพอใจทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่การเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ตามต้องการถ้าผู้เรียนไม่พร้อมที่จะเรียน” ดังนั้นในการสอนทุกครั้งผู้สอนจึงต้องพิจารณาถึงความพร้อมของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ 3 ด้าน ได้แก่

1.1 ความพร้อมด้านร่างกาย หมายถึงความพร้อมอันเกิดจากความเป็นปกติทางร่างกายที่แข็งแรง คล่องแคล่ว สีหน้าท่าทางแจ่มใส ซึ่งร่างกายที่แสดงถึงความพร้อมนั้นต้องเกิดจาก การไม่อดนอน ไม่ง่วงเหงา ไม่หิวโหย หรือไม่เจ็บป่วย เป็นต้น

1.2 ความพร้อมด้านจิตใจ-อารมณ์ ความพร้อมในด้านนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิดที่เป็นปกติ รับรู้ดีในความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของตน ซึ่งครูผู้สอนต้องให้ความสำคัญเพราะมีความเกี่ยวข้องในการเรียนการสอนมาก แม้ว่าส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียนโดยตรงก็ตาม

1.3 ความพร้อมด้านสติปัญญา หมายถึงการมีประสบการณ์พื้นฐานทางวิชาการเพียงพอที่จะรับรู้และเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ทางวิชาการต่อจากที่มีอยู่เดิม

2. แนวคิดหรือหลักการสำคัญของการเรียนรู้

2.1 การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ดีเพียงใดนั้นผู้เรียนจะต้องมีส่วนร่วมในการเรียนรู้อย่างจริงจัง (Active Participation) ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้เรียนลงมือกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองตามแนวคิดของธอร์นไดค์ (Thorndike. 1970) ที่เกี่ยวกับกฎการเรียนรู้ 3 กฎ ซึ่งได้กล่าวถึง

กฎแห่งความพร้อมไปแล้วในข้อ 1 และในส่วนนี้จะเกี่ยวข้องกับกฎที่เหลืออีก 2 กฎ คือ กฎแห่งการฝึก (Law of Exercise) และกฎแห่งผล (Law of Effect) ที่อธิบายว่า การกระทำซ้ำ ๆ บ่อย ๆ ในสถานการณ์เดียวกันทำให้เกิดทักษะและจะกระทำต่อไปถ้าเกิดความพึงพอใจ ผลที่เกิดจากการกระทำและความพอใจนั้นคือการเรียนรู้ สอดคล้องกับสกินเนอร์ (Skinner. 1990) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้เกิดจากการลงมือกระทำซ้ำ ๆ บ่อย ๆ และได้รับการเสริมแรงบวก ถ้าเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เกิดความพึงพอใจ จนนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมเช่นนั้นแบบถาวร ดังนั้นเมื่อครูสอนนักเรียนก็ต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมการสอนของครูทั้งกายและใจ นักเรียนที่นั่งเฉยหรือไม่ได้ทำกิจกรรมใด ๆ ในขณะที่ครูสอนถือว่าไม่มีส่วนร่วม นักเรียนที่ไม่ยอมคิดหรือตอบเมื่อครูถามคำถามก็ถือว่าไม่มีส่วนร่วมในการเรียนการสอน นักเรียนที่ลอกการบ้านเพื่อนแทนที่จะทำเองถือว่ามีส่วนร่วมเหมือนกันแต่ไม่ได้รับการยอมรับและไม่ได้รับการสนับสนุนให้ทำเช่นนั้น นักเรียนที่เข้ากลุ่มแต่ไม่ยอมทำอะไรคอยอาศัยแต่เพื่อนก็ถือว่าไม่มีส่วนร่วมอย่างจริงจังเช่นกัน ด้วยเหตุนี้เองผู้ใหญ่สมัยก่อนจึงมักสอนเด็กว่า “จะต้องเรียนรู้ด้วยการใช้ตา ดู หู ฟัง และใจใส่ในเรื่องรอบ ๆ ตัว จึงจะเฉลียวฉลาดรู้เท่าทันคน ไม่ตกเป็นเบี้ยล่างของใคร”

2.2 ผู้เรียนควรจะได้เรียนรู้เป็นลำดับขั้นจากเรื่องที้ง่ายไปสู่เรื่องที่ซับซ้อนหรือยากขึ้น (Gradual Approximation) ตัวอย่างเช่น ทางด้านการคิดคำนวณ เด็ก ๆ ต้องฝึกบวกลบเลขหลักหน่วยให้เป็นเสียก่อนจึงจะฝึกเลขหลักสิบ หรือหลักร้อยจนคล่องจึงสามารถเรียนรู้การคูณและการหารต่อไป หรือทางด้านภาษาเราก็ต้องพูดเป็นคำ ๆ ให้ได้เสียก่อนจึงจะสามารถพูดเป็นกลุ่มคำและประโยคได้ หรือต้องคลานก่อนนั่ง และนั่งก่อนยืนแล้วจึงเดินให้ได้เสียก่อนจึงวิ่ง หรือวิ่งเหยาะ ๆ จากนั้นจึงวิ่งเร็ว ๆ เช่นนี้เป็นต้น ครูที่ต้องการสอนนักเรียนให้เกิดการเรียนรู้จึงต้องรู้จักแบ่งเนื้อหา และจัดลำดับเนื้อหาตามความยากง่าย แล้วจึงนำมาสอนทีละขั้นทีละตอนอย่างเหมาะสม

2.3 ให้นักเรียนได้รับข้อมูลย้อนกลับทันทีที่เหมาะสม ไม่เนิ่นนานจนเกินไป (Immediate Feedback) เมื่อนักเรียนได้ทำกิจกรรมตามคำแนะนำหรือคำสั่งของครูแล้วเขาก็มักอยากรู้ว่าสิ่งที่เขาทำนั้นถูกต้องแล้วหรือยัง ถ้าเขาได้รับข้อมูลย้อนกลับทันทีที่เหมาะสมเขาก็จะเกิดการเรียนรู้ที่ดี รู้ว่าควรปรับปรุงแก้ไขตรงไหนอย่างไร หรือที่ถูกต่อนั้นทำให้เกิดความมั่นใจและมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ส่งผลให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ต่อไป แต่ถ้าเขาไม่ได้รับข้อมูลย้อนกลับหรือต้องคอยเป็นเวลานาน ความอยากรู้อย่อมลดลงเพราะไม่ได้เกิดการรับรู้ผลจากการที่ทำไปแล้วย่อมจะทำให้เขาเกิดการเรียนรู้น้อย และในขณะเดียวกันความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ก็จะไม่มีด้วย

2.4 การเสริมแรงหรือให้กำลังใจที่เหมาะสม (Appropriate Reinforcement) ครูผู้สอนต้องพูดให้กำลังใจตั้งแต่แรกเริ่ม เช่น เมื่อนักเรียนเข้ากลุ่มทำงานร่วมกับเพื่อนได้แล้ว พูดให้กำลังใจว่า ได้ทำงานร่วมกับเพื่อน ๆ แล้วสำเร็จแน่นอน หรือเมื่อสังเกตเห็นว่านักเรียนแต่ละกลุ่มช่วยกันทำงานอย่างเอาใจจริงเอาใจ จึงให้การเสริมแรงด้วยการแสดงถึงการเอาใจใส่นักเรียนแต่ละกลุ่ม และ พยายามส่งเสริมการทำงานเป็นกลุ่มและชี้ให้เห็นว่าทุกคนมีความสามารถแตกต่างกัน ไม่มีใครทำงานสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์โดยลำพัง แต่ต้องร่วมมือกันทำงานซึ่งต้องอาศัยความรักความสามัคคีจึงจะเกิดความสำเร็จ

3. องค์ประกอบที่สำคัญของบุคคลผู้เป็นครู

3.1 องค์ประกอบที่หนึ่ง ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่สอน ความรู้ ความเข้าใจดังกล่าวนี้ หมายถึงการเข้าถึงแก่นของเนื้อหาสาระ ทฤษฎี หลักการต่าง ๆ ซึ่งในทางจิตวิทยาเรียกว่า มโนทัศน์ หรือความคิดรวบยอด (Concept) ของเนื้อหา ครูจะสอนเรื่องอะไรก็ต้องมีความเข้าใจชัดเจนในเรื่องที่สอนอย่างแจ่มแจ้งในเนื้อหา นั้น ทั้งนี้เพราะว่าหากครูผู้สอนไม่รู้อย่างแจ่มแจ้งในเนื้อหา ก็จะนำไปสู่ความยากลำบากในการที่จะทำให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหา นั้นด้วย

3.2 องค์ประกอบที่สอง คือ บุคลิกภาพของครู บุคลิกภาพหมายถึงลักษณะโดยรวมของบุคคลทั้งลักษณะภายนอกและลักษณะภายใน ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้บางอย่างก็แสดงออกให้ผู้อื่นรับรู้ได้ บางอย่างก็ไม่แสดงออกให้ผู้อื่นรับรู้ บุคลิกภาพมีส่วนอย่างสำคัญต่อการปรับตัวในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ องค์ประกอบของบุคลิกภาพของครูสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 องค์ประกอบ ดังนี้

3.2.1 ด้านกายภาพ หมายถึง รูปร่างหน้าตา กิริยาท่าทาง เรียบร้อย สง่าผ่าเผย และการแต่งกายเป็นสำคัญ ครูที่มีบุคลิกภาพด้านกายภาพเป็นปกติที่อึดแอ้มแจ่มใส น่าศรัทธา น่านับถือ จะมีโอกาสประสบความสำเร็จในการอยู่ร่วมกับลูกศิษย์มากกว่าครูที่มีบุคลิกภาพด้านกายภาพที่แปลกไปจากปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผิดปกติในทางที่ไม่ดี เช่นด้านการแต่งกาย อาจจะสรุปได้ว่าการแต่งกายที่เหมาะสมที่สุดของครูคือการแต่งกายที่สะอาด เรียบร้อย ดูดี น่านับถือ

3.2.2 ด้านวาจา หมายถึง การแสดงออกโดยทางคำพูด บุคลิกภาพทางวาจาที่ดีของครู หมายถึงการพูดด้วยถ้อยคำที่ถูกต้องตามหลักภาษา ชัดเจน เหมาะสมกับวุฒิภาวะของลูกศิษย์ คือ ถ้อยคำที่ไม่ยากหรือง่ายจนเกินไป การพูดด้วยน้ำเสียงที่แผ่ด้วยความเมตตา ปราศจากอารมณ์ ทุรนทุราย การพูดด้วยลีลาที่อ่อนโยนเหมาะสม ไม่ช้าไม่เร็วเกินไป หรือพูดน้อยและเงียบขรึมเกินไป หรือการบ่นและพูดมากจนน่ารำคาญก็ไม่เป็นการสมควรกระทำ ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือการพูดให้กำลังใจให้ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่โดยเฉพาะในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ประสบอยู่

3.2.3 ด้านสติปัญญา หมายถึง การแสดงถึงไหวพริบ หรือสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้อย่างเหมาะสม มีการตัดสินใจที่ดี บางครั้งมีอารมณ์ขันก็ทำให้บรรยากาศดีขึ้นได้ เพราะการสร้างอารมณ์ขันได้นั้นไม่่ง่ายนัก ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ และสติปัญญาพอสมควร

3.2.4 ด้านอารมณ์ หมายถึง การควบคุมอารมณ์ได้ดีไม่แสดงออกซึ่งความรู้สึกต่าง ๆ มากเกินไป ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ดีใจ อารมณ์โกรธ อารมณ์เศร้า หรืออารมณ์หงุดหงิดรำคาญก็ตาม ครูที่มีวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่เหมาะสมคือครูที่มีอารมณ์ดี มั่นคงเสมอต้นเสมอปลาย ไม่อ่อนไหวโดยง่าย ซึ่งจะแสดงออกให้เห็นทางสีหน้า แววตา ท่าทาง และวาจาให้นักเรียนรับรู้ได้ แต่จะอย่างไรก็ตามครูก็อาจจะโกรธลูกศิษย์ได้หากมีสาเหตุที่เกิดจากลูกศิษย์ไม่ใช้โทษเพราะครูอารมณ์ไม่ดี ซึ่งมีครูจำนวนไม่น้อยที่จะโกรธเพราะขัดแย้งกับลูกศิษย์ ทำให้เกิดอารมณ์จนไม่สามารถควบคุมได้

3.2.5 ด้านความสนใจ หมายถึงการมีความกระตือรือร้นที่จะรับรู้เรื่องหรือความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวได้อย่างหลากหลาย ทั้งความสนใจ ความใส่ใจที่กว้างขวางย่อมเกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมมานานพอสมควรของบุคคลนั้น ๆ ครูที่มีความสนใจกว้างขวาง

จะเป็นครูที่สามารถเลือกใช้คำพูดหรือการกระทำให้ถูกใจคนได้หลายลักษณะ ซึ่งเป็นไปตามหลักของการสื่อสารความคิดที่ว่าบุคคลที่มีความสนใจตรงกันจะสื่อสารความคิดกันได้ดี อย่างไรก็ตาม เนื่องจากครูแต่ละคนต่างก็ต้องรับผิดชอบดูแลนักเรียนเป็นจำนวนมากจึงมีหลากหลายความสนใจ จึงทำให้ครูต้องมีความสนใจที่หลากหลายตามไปด้วยมีเช่นนั้นแล้วก็จะถูกใจลูกศิษย์ส่วนน้อยแต่ไม่ถูกใจลูกศิษย์ส่วนมาก

3.3 องค์ประกอบที่สาม ได้แก่ ความสามารถในการสอน การแนะนำ การให้คำปรึกษา หมายถึงการที่ครูสามารถทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ครูต้องการจะสอน ทั้งนี้ ความหมายของการสอนมิได้หมายความถึงเฉพาะการถ่ายทอดความรู้จากตัวครูไปสู่นักเรียนเท่านั้น แต่หมายถึงความสามารถในการทำให้นักเรียน “เรียนรู้” และเกิดอาการ “ใฝ่รู้” จนมีลักษณะของการอยาก รู้ต่อจากการเรียนในชั้นเรียนด้วยการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตัวเอง ความสามารถในการสอนของครู เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

3.3.1 ทักษะที่ดีต่อวิชาชีพ หมายถึง การมีความคิดเห็นและความรู้สึกที่ดีต่ออาชีพครู เห็นว่าเป็นอาชีพที่สำคัญต่อสังคม เป็นอาชีพในระดับวิชาชีพ เป็นอาชีพที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ และวุฒิภาวะทุก ๆ ด้านเป็นอย่างมาก บุคคลที่ประกอบอาชีพครูโดยมีทัศนคติที่ดีต่อวิชาชีพครูย่อมมี โอกาสที่จะสอนได้ดีกว่าบุคคลที่ไม่ชอบหรือเกิดความเบื่อหน่ายในการสอนนักเรียนอย่างแน่นอน

3.3.2 ทักษะที่ดีต่อนักเรียน หมายถึง การมีความเมตตา รักและปรารถนาดีต่อนักเรียน ต้องการให้เขาเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ครูทำการสอน มีความคิดความเชื่อว่่านักเรียนก็มีความปรารถนาที่จะ เรียนรู้ในสิ่งที่ครูทำการสอนเช่นเดียวกัน ไม่ว่านักเรียนคนนั้นจะมีความแตกต่างไปจากนักเรียนปกติ ก็ตาม เช่น นักเรียนที่พิการทางสายตา หรือนักเรียนมีระดับสติปัญญาต่ำกว่าปกติ โดยต้องเข้าใจว่านักเรียน เหล่านี้สามารถพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ได้เช่นเดียวกับนักเรียนปกติ และช่วยให้พวกเขาค้นพบ ความสามารถพิเศษของเขาให้ได้เพื่อฝึกฝนเป็นอาชีพเลี้ยงตนเองในอนาคตต่อไป

3.3.3 ความเข้าใจในหลักสูตร หมายถึง การเข้าใจในวัตถุประสงค์และขอบข่ายเนื้อหาของ หลักสูตรอย่างชัดเจน เพราะไม่เช่นนั้นแล้วก็จะย่อมไม่สามารถนำพานักเรียนไปสู่เป้าหมายปลายทาง ในการสอน หรืออาจสอนเรื่องที่ไม่เหมาะสมและไม่เกี่ยวข้อง หรือสอนนักเรียนในเรื่องที่ผิดได้

3.3.4 ความรู้ความเข้าใจจิตวิทยาพัฒนาการ หมายถึง การรู้และเข้าใจถึงลักษณะ และธรรมชาติของผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์สังคม และคุณธรรมจริยธรรม

3.3.5 ความรู้ความเข้าใจในจิตวิทยาการเรียนรู้และจิตวิทยาการสอน หมายถึง การรู้ ว่าการเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมในการคิดและลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ย่อมเกิดผลมากกว่าการเรียนรู้โดยการฟังอย่างเดียว และการเรียนรู้ต้องเกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไป เป็นต้น

3.3.6 ความสามารถในการสื่อสารความคิดกับนักเรียน หมายความว่า การพูด การฟัง การเขียน การอ่าน และการสื่อสารความคิดด้วยสีหน้าท่าทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถในการ รับฟังความคิดความสนใจและความต้องการของนักเรียน การอธิบาย การถาม คำถาม และการ ตอบคำถามของนักเรียน ทั้งหมดนั้นจัดเป็นทักษะเบื้องต้นที่สำคัญยิ่งของการสอน

3.3.7 ความสามารถในการใช้สื่อการสอน หมายถึง ความสามารถที่จะคิด และเลือกใช้วัสดุอุปกรณ์ประกอบการสอนเพื่อให้นักเรียนเกิดรู้และเข้าใจอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายความว่านักเรียนเกิดการเรียนรู้ได้มากในเวลาอันสั้น เข้าใจในการนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง โดยที่ครูและนักเรียนต่างก็ไม่สิ้นเปลืองเงินทองไปกับสื่อที่ทันสมัยและราคาแพงเป็นสำคัญ

3.3.8 ความสามารถในการวัดและประเมินผล การวัดและประเมินผลเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้นักเรียนและครูทราบว่าการเรียนการสอนนั้นบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ อย่างไร มากน้อยเพียงใด การวัดผลสัมฤทธิ์ในการเรียนนั้นครูผู้สอนถือเป็นบุคคลที่มีบทบาทมากที่สุด เพราะบุคคลที่สามหรือบุคคลภายนอกย่อมไม่เข้าใจถึงปัจจัยและกลไกของการเรียนการสอนนั้น เมื่อครูผู้สอนมีความสามารถในการวัดและประเมินผล ย่อมสามารถบอกได้ว่าผลสัมฤทธิ์ในการเรียนการสอนนั้นไปอย่างไร เรื่องที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นในกระบวนการเรียนการสอนก็คือ นักเรียนถูกประเมินว่าไม่บรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนทั้ง ๆ ที่เขาเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์นั้น ๆ หรือในทางกลับกันนักเรียนได้รับการประเมินว่าผ่านหรือบรรลุวัตถุประสงค์ทั้ง ๆ ที่เขาเกิดการเรียนรู้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

นอกจากความสามารถในการสอนดังกล่าวแล้ว ครูควรมีความสามารถในการแนะแนว หมายถึง การช่วยเหลือนักเรียนด้วยการแนะแนวทางในการเลือกเรียนวิชาการ เลือกเรียนวิชาชีพ ให้สอดคล้องกับความชอบ ความพึงพอใจ ความถนัด และความสามารถของตนเอง ส่วนความสามารถให้คำปรึกษา หมายถึง การช่วยเหลือนักเรียนให้สามารถคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และคิดอย่างมีวิจรรย์ญาณ นำไปสู่การเกิดสติปัญญาและสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองให้สำเร็จลุล่วงไปได้จนเกิดความสุกทั้งกายและใจ

จากข้อมูลเบื้องต้นของบทนำในจิตวิทยาสำหรับครูนั้นทำให้เห็นความจำเป็นของนิสิตนักศึกษา หรือผู้สอนที่ต้องเรียนรู้เนื้อหาสาระต่าง ๆ เกี่ยวกับจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการสอนและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จึงถูกจัดให้เป็นวิชาชีพครูในหลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาตรี ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนในฐานะผู้สอนจึงได้รวบรวมองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องโดยแยกเป็นบทที่ 1 จิตวิทยากับการเรียนการสอน ประกอบด้วยเนื้อเรื่องเกี่ยวกับ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตวิทยา จิตวิทยาการศึกษากับการสอน และการสอนที่มีประสิทธิภาพ บทที่ 2 พัฒนาการและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ประกอบด้วยเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพัฒนาการ พัฒนาการและพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของนักเรียนในระดับปฐมวัย ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา บทที่ 3 ความแตกต่างระหว่างบุคคล ประกอบด้วยเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเขาวนปัญญา ความถนัดความฉลาดทางอารมณ์ รูปแบบการเรียนและรูปแบบการคิด และปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง บทที่ 4 ผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษ ประกอบด้วยเนื้อเรื่องความรู้เกี่ยวกับการศึกษาสำหรับเด็กที่มีความต้องการพิเศษ รูปแบบการเรียน ลักษณะของผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษและบทบาทของครูในการจัดการเรียนการสอนผู้เรียนที่มีความต้องการพิเศษ บทที่ 5 จิตวิทยาการเรียนรู้ ประกอบด้วยเนื้อเรื่องเกี่ยวกับ ความหมายของจิตวิทยาการเรียนรู้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ กลยุทธ์การจำและกลยุทธ์การเรียน บทที่ 6 แรงจูงใจในการเรียนรู้ ประกอบด้วย แรงจูงใจในการเรียน ทฤษฎีแรงจูงใจ การสร้างเสริมแรงจูงใจในชั้นเรียน เป้าหมายและ

แรงจูงใจ ความต้องการและแรงจูงใจ ความต้องการความสำเร็จหรือแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ การสร้างแรงจูงใจในการเรียน บทที่ 7 การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ ประกอบด้วยความสำคัญของสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ กระบวนการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ หลักการจัดชั้นเรียนที่มีประสิทธิภาพ การจัดชั้นเรียนเพื่อให้ส่งเสริมบรรยากาศในห้องเรียน บรรยากาศที่พึงปรารถนาในห้องเรียน วิธีการจัดชั้นเรียนเพื่อส่งเสริมบรรยากาศที่ดี แนวทางการสร้างชั้นเรียนแบบมีส่วนร่วม ปัญหาต่าง ๆ ของนักเรียน การแก้พฤติกรรมที่เป็นปัญหาในชั้นเรียน บทที่ 8 การแนะแนวและการให้คำปรึกษานักเรียน ประกอบด้วยเนื้อเรื่องที่สำคัญได้แก่ ความหมายและความสำคัญของการแนะแนว ความแตกต่างระหว่างการแนะแนวและการแนะนำ จุดมุ่งหมายของการแนะแนว ปรัชญาการแนะแนว หลักการแนะแนว ความสำคัญและความจำเป็นของบริการแนะแนว ประโยชน์ของการแนะแนว ประเภทของการแนะแนว ลักษณะของการแนะแนว การแนะแนวในระดับต่าง ๆ และบริการแนะแนวที่สำคัญ

บทที่ 1

จิตวิทยากับการเรียนการสอน

ความนำ

งานหลักที่สำคัญของครู คือ การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญา และจริยธรรม ให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานการเรียนรู้สมรรถนะสำคัญ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยยึดหลักว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดเพราะเชื่อว่าทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และให้ยึดประโยชน์ที่เกิดกับผู้เรียนเป็นหลัก ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและให้เต็มตามศักยภาพ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและพัฒนาการทางสมอง เน้นให้ความสำคัญทั้งความรู้และคุณธรรม (นวลจิตต์ เชาวกิติพงศ์ และคณะ. 2551) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการเรียนรู้จึงมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยครูต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำพาตนเองไปสู่เป้าหมายของหลักสูตร สำหรับการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning Management) ได้รับการยอมรับว่าเป็นวิธีการที่ดีและเหมาะสมในการสอนนักเรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว เนื่องจากเป็นวิธีการที่หลากหลายรูปแบบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เช่น กระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง กระบวนการเรียนรู้แบบเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา กระบวนการเรียนรู้แบบของตนเอง หรือกระบวนการเรียนรู้แบบโครงงาน เป็นต้น (วรรณภา ช่องดารากุล. 2551) และในการที่จะดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้รูปแบบใดก็ตาม ครูต้องให้ความสำคัญกับทุกองค์ประกอบเริ่มตั้งแต่ตัวผู้เรียนตัวผู้สอน และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเฉพาะตัวผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน ครูจึงต้องมีความเข้าใจในจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว

จิตวิทยาสำหรับครูเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้ด้านจิตวิทยาพัฒนาการ จิตวิทยาการเรียนรู้ จิตวิทยาการศึกษา การแนะแนวและการให้คำปรึกษา เทคนิคและวิธีการทางจิตวิทยาที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอน การดูแลช่วยเหลือและพัฒนาบุคลิกภาพผู้เรียน การสร้างความสัมพันธ์และบรรยากาศในการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างราบรื่นมีความสุข ซึ่งเรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้นย่อมส่งผลดีต่อการเรียนการสอนให้มีคุณภาพและถือว่าเป็นภาระหน้าที่อันสำคัญของครู ในทัศนะของนักวิชาการทั้งหลายที่มองเห็นว่าความก้าวหน้าในการสอนจะเกิดขึ้นด้วยการจัดให้ครูได้รับความรู้หรือได้อภิปรายเกี่ยวกับเรื่องหลักทางพฤติกรรมศาสตร์ และการนำไปใช้ในชั้นเรียน ดังนั้นการช่วยให้ครูเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทางจิตวิทยา

และสามารถนำไปใช้ได้ ย่อมเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการจัดการเรียนการสอน เนื้อหาสาระที่สำคัญ ๆ ในเรื่องจิตวิทยากับการเรียนการสอน ประกอบด้วย ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตวิทยา จิตวิทยาการศึกษากับการสอน และการสอนที่มีประสิทธิภาพ

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับจิตวิทยา

จิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง มีคุณค่าต่อชีวิตของมนุษย์ทุกคน เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่ต้องได้รับการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ การทดลอง และสามารถทำการพิสูจน์ได้ จนได้รับการยอมรับว่าเป็นเรื่องที่ตรงกับข้อเท็จจริง เกิดเป็นแนวคิดทฤษฎีให้ใช้กันต่อ ๆ มาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในการศึกษาหาความรู้กันมานานนับศตวรรษ ความรู้ทางจิตวิทยาเป็นความรู้เรื่องพฤติกรรมของมนุษย์และสัตว์ ธรรมชาติของมนุษย์นั้นไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ตามลำพังได้แต่ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อที่จะได้พึ่งพาอาศัยกันและกัน และอยู่ในสังคมร่วมกันได้เพื่อการดำรงชีวิตที่อยู่รอดปลอดภัย และมีคุณภาพชีวิตที่ดี จนทำให้เกิดความสามารถในการทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น จิตวิทยาจึงถือได้ว่ามีอิทธิพลอย่างมากในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ เพราะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นรูปร่าง หน้าตา หรือจิตใจ รู้ว่าอะไรเป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ มนุษย์มีวิธีแก้ไขปัญหาและมีวิธีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้อย่างไร มนุษย์มีความรู้สึกอย่างไรบ้างเมื่อสามารถสนองความต้องการของตนได้ หรือจะรู้สึกอย่างไรเมื่อไม่สามารถสนองความต้องการของตนได้ และมีอะไรบ้างที่เป็นเหตุให้บุคคลแสดงพฤติกรรมนั้น ๆ แตกต่างกัน นอกจากนี้จิตวิทยายังช่วยให้เกิดการยอมรับตนเองในข้อบกพร่องและข้อที่ควรมีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่สังคมยอมรับ เมื่อมีการปรับปรุงแก้ไขก็จะปรับตัวได้ทำให้สามารถชนะบดอัยของตนและขจัดปัญหาการขัดแย้งภายในจิตใจของตนได้ ช่วยทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองในการตัดสินใจเกี่ยวกับตนและผู้อื่นได้ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยวางโครงการในการเรียนรู้ การเลือกอาชีพได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีความสามารถเป็นผู้ให้คำแนะนำให้การปรึกษาที่ดีให้กับครอบครัว และสามารถนำความรู้ทางจิตวิทยาไปใช้ในการศึกษา การทำงานในองค์กร และใช้ในครอบครัว หรืออาจยึดเป็นอาชีพนักจิตวิทยาได้ ผู้เขียนขอแนะนำความรู้เบื้องต้นทางจิตวิทยา จำแนกเนื้อหาตามลำดับ ได้แก่ ความเป็นมาของจิตวิทยา ความหมายของจิตวิทยา การขยายตัวทางจิตวิทยา แนวคิดทางจิตวิทยา การศึกษาทางจิตวิทยา สาขาต่าง ๆ ของจิตวิทยา และประโยชน์ของจิตวิทยา

1. ความเป็นมาของจิตวิทยา คำว่า “จิตวิทยา” ตรงกับภาษาอังกฤษ คือ Psychology หากมีการวิเคราะห์คำนี้ออกมาแล้วจะแยกได้เป็น 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง คือ Psycho มาจากคำภาษากรีกว่า Psyche แปลว่า จิต หรือวิญญาณ (Soul) และส่วนที่สอง คือ logy มาจากคำภาษากรีกว่า Logos แปลว่าการศึกษา หรือการค้นคว้า หรือการหาความรู้ เมื่อนำสองส่วนนี้มารวมกันจึงได้ Psycho+logy หมายถึงการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวกับจิต หรือวิญญาณ (A Study of Soul) โดยพยายามให้เกิดความเข้าใจในเรื่องวิญญาณ ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเทพเจ้า นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออีกว่า วิญญาณนั้นเป็นอิสระที่สามารถดลบันดาลให้มนุษย์มีอันเป็นไปต่าง ๆ ได้

ในระยะเวลาต่อมาความเข้าใจเรื่องจิตวิทยาที่ว่าเป็นการศึกษาเกี่ยวกับวิญญาณก็เปลี่ยนไปเป็นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของจิตใจ ความหมายของคำว่า Psyche จึงหมายถึง จิตใจ หรือ Mind และความหมายของจิตวิทยา จึงหมายถึงการศึกษาเกี่ยวกับ เรื่องของจิตใจ หรือ “A Study of Mind” การศึกษาและการใช้จิตวิทยาของชาวตะวันตกนั้นเริ่มต้นตามแนวคิดแบบปรัชญาและไม่ได้เปลี่ยนรูปไปเป็นวิทยาศาสตร์ตามแบบของชาวตะวันตก จึงเป็นที่น่าเสียดายว่าวิชาการซึ่งเริ่มก่อตัวขึ้นมาได้ดีในระดับหนึ่งนั้นต้องหยุดชะงักโดยไม่เกิดการพัฒนาอีกต่อไป สำหรับโลกตะวันตกนั้นปรากฏว่ามีนักปราชญ์ที่สนใจในจิตวิทยามาตั้งแต่สมัยกรีก ได้แก่ Plato และ Aristotle โดยเขาได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์และพฤติกรรมทางจิตใจของมนุษย์ไว้หลายแห่ง ในคำสอนของท่านเหล่านั้นเป็นไปในรูปของปรัชญามากกว่าวิทยาศาสตร์ นักปรัชญาเชื่อว่ามนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ กาย (Body) กับจิต (Mind) กาย (Body) สามารถจับต้องได้ สัมผัสได้ มองเห็นได้ และแสดงกิริยาต่าง ๆ ได้ ส่วนจิต (Mind) นั้นเป็นนามธรรม หรือไม่มีตัวตนและอาศัยอยู่ในกาย มีหน้าที่ควบคุมการทำงานของร่างกาย ฉะนั้นการศึกษาระยะนั้นจึงมุ่งศึกษาเรื่องของจิตเพราะเชื่อว่าจิตมีอิทธิพลต่อกาย ต่อมาการศึกษาจิตวิทยาจึงได้มีการพัฒนามาเป็นลำดับ สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับจิตของมนุษย์นั้นนับว่าเป็นเรื่องยากด้วยเหตุที่ไม่สามารถสังเกตหรือพิสูจน์ได้ ดังมีคำเปรียบเทียบกับจิตไว้ว่า “จิตมนุษย์นั้นสุดลึกล้ำเหลือกำหนด” หรือ “จิตมนุษย์นั้นไซร้ยากแท้หยั่งถึง”

ในปี ค.ศ. 1879 วิลเฮล์ม วุนด์ท (Wilhelm Wundt) ชาวเยอรมันเป็นนักจิตวิทยาคนแรกที่ได้บุกเบิกและใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ศึกษาจิตวิทยา เขาได้สร้างห้องทดลองทางจิตวิทยาขึ้นเป็นแห่งแรกที่เมืองไลพ์ซิก (Leipzig) ประเทศเยอรมนี โดยใช้เครื่องมือในการทดลองและมีการตรวจสอบข้อมูลเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์แขนงอื่น ๆ ในที่สุดเขาก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งจิตวิทยาการทดลอง ภายหลังจากนั้นในระยะเวลาต่อมา จิตวิทยาก็ได้รับความสนใจจากบุคคลต่าง ๆ ทั้งนักวิชาการและนักจิตวิทยาเป็นจำนวนมาก และมีการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์อย่างกว้างขวางจนถึงปัจจุบัน ห้องปฏิบัติการของวุนด์ท (Wundt) มีชื่อเสียงโด่งดังขึ้นอย่างรวดเร็ว นักจิตวิทยาอเมริกันหลายคนได้ไปขอทำการศึกษาจากวุนด์ท (Wundt) และนำความรู้รวมทั้งวิธีการศึกษาของเขาไปเผยแพร่ในสหรัฐอเมริกา สถานที่ทดลองทางจิตวิทยาของสหรัฐอเมริกาที่นั่นเปิดเป็นแห่งแรกที่มหาวิทยาลัยจอห์นฮอปกินส์ (John Hopkins University) ในปี ค.ศ. 1883 โดยมี จี.สแตนเลย์ ฮอลล์ (G. Stanley Hall) ซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่งของวุนด์ท (Wundt) เป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ต่อมาฮอลล์ (Hall) ได้จัดพิมพ์วารสารทางจิตวิทยาขึ้นเป็นฉบับแรก ในปี ค.ศ. 1887 และวารสารฉบับนั้นชื่อ The American of Psychology ศิษย์คนอื่น ๆ ของวุนด์ท (Wundt) ได้ตั้งห้องทดลองขึ้นตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น แคลิฟอร์เนีย (California) คอร์เนล (Cornell) ฮาร์วาร์ด (Harvard) และเยล (Yale) ซึ่งทำให้ จิตวิทยาได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง (ลักขณา สิริวัฒน์. 2549)

สรุปความเป็นมาของจิตวิทยาเริ่มมีการพัฒนาจากแนวคิดทางปรัชญาไปสู่วิธีการทางวิทยาศาสตร์ และได้เป็นแขนงหนึ่งของวิทยาศาสตร์ทางพฤติกรรม หรือพฤติกรรมศาสตร์ (Behavioral Science)

2. ความหมายของจิตวิทยา มีผู้ให้ความหมายของ “จิตวิทยา” (Psychology) ที่แตกต่างกันอย่างหลากหลายตามยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ในยุคกรีกโบราณประมาณสามพันปีเมื่อครั้งจิตวิทยายังเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา โดยชาวกรีกโบราณให้ความหมายไว้ว่า จิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับวิญญาณ และยุคต่อมาในสมัยพลาโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ได้ให้คำจำกัดความว่า จิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับจิต และต่อมาในยุคของจอห์น ล็อก (John Lock) ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ชาวอังกฤษ เขาได้ให้แนวคิดไว้ว่าจิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับจิตสำนึก การให้คำอธิบายความหมายของจิตวิทยาดังกล่าว เป็นไปตามความเชื่อของคนในยุคสมัยนั้น ๆ ที่แตกต่างกันไป คำจำกัดความล่าสุดที่ได้รับการยอมรับและจัดว่าเป็นความหมายที่เข้าใจได้ง่าย และทันสมัยที่สุดได้แก่ คำจำกัดความของจอห์น บี. วัตสัน (John B. Watson) บิดาแห่งจิตวิทยาแผนใหม่ โดยให้คำจำกัดความไว้ว่า “จิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล” ซึ่งคำว่า “พฤติกรรม” (Behavior) นี้ อาจเป็นพฤติกรรมภายนอกหรือพฤติกรรมภายในก็ได้ ตัวอย่างพฤติกรรมภายนอก เช่น การพูด การกระทำ กิริยาท่าทาง หรือพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นได้ และตัวอย่างพฤติกรรมภายใน เช่น การคิด การรู้สึก หรือเจตคติ ค่านิยม เป็นต้น แต่จิตวิทยามักมุ่งศึกษาพฤติกรรมภายนอกมากกว่าพฤติกรรมภายนอก เนื่องจากพฤติกรรมภายในเป็นตัวกำหนดขอบเขตพฤติกรรมภายนอก ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีการกระทำที่สอดคล้องกับจิตหรือความคิดภายใน ดังนั้น เมื่อจะศึกษาให้เข้าใจพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล จึงต้องศึกษาจากจิตหรือความคิดภายใน และเมื่อจะพัฒนาหรือควบคุมพฤติกรรมของบุคคลก็ต้องพัฒนาหรือควบคุมจิตหรือความคิดภายใน ซึ่งจะนำไปสู่การกระทำหรือการแสดงออกที่ถาวรของบุคคลผู้นั้น (Hilgard. 1962 ; จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ. 2547 ; ลักขณา สรวิวัฒน์. 2549)

สรุปความหมายของจิตวิทยาได้ว่า จิตวิทยาหมายถึง การศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรม กระบวนการทางจิตของมนุษย์ในลักษณะที่เป็นศาสตร์ที่สามารถศึกษา ทดลอง หรือพิสูจน์ได้ นอกจากนี้ หากพิจารณาความเป็นมาของการศึกษาทางจิตวิทยาดังที่ได้กล่าวมาสรุปได้ว่า ความหมายของวิชาจิตวิทยานั้นจะมีลักษณะไม่คงที่ที่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามประเด็นสำคัญที่แต่ละยุคสมัยศึกษาเพื่ออธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งแบ่งได้เป็น 3 ยุค ดังนี้

1. ยุคที่ 1 ยุคที่จิตวิทยาศึกษาเกี่ยวกับวิญญาณ ความหมายของจิตวิทยาในยุคนี้คือการศึกษเกี่ยวกับวิญญาณ
2. ยุคที่ 2 ยุคที่จิตวิทยาศึกษาเกี่ยวกับจิต ความหมายของจิตวิทยาในยุคนี้คือการศึกษเกี่ยวกับจิต
3. ยุคที่ 3 ยุคที่จิตวิทยาศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม ดังนั้นความหมายของจิตวิทยาในยุคนี้คือการศึกษเกี่ยวกับพฤติกรรม แม้ว่าในยุคที่ 3 นี้จะให้คำนิยามของความหมายของจิตวิทยาว่า เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรม แต่จากศึกษาดำรงทางจิตวิทยาในช่วง 10-20 ปีที่ผ่านมาพบว่าคุณความหมายของจิตวิทยาเริ่มมีแนวโน้มเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งได้รับการนิยามว่าหมายถึงการศึกษอย่าง เป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ที่เกี่ยวกับพฤติกรรม (Behavior) และกระบวนการทางปัญญา (Mental Process)

จากนิยามดังกล่าวนั้นจะมีคำสำคัญอยู่ 3 คำ คือ วิทยาศาสตร์ พฤติกรรม และกระบวนการ ปัญหา คำว่าวิทยาศาสตร์ในคำนิยามนั้นสื่อความหมายว่าวิชาจิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง เนื่องจากการศึกษาในวิชาจิตวิทยานั้นเป็นการศึกษาเพื่อการเข้าใจบุคคลโดยใช้ระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ เช่น การสังเกต และการทดลอง ส่วนคำว่า พฤติกรรม หมายถึง การกระทำของบุคคลซึ่งผู้อื่นสามารถสังเกตได้และวัดได้ และคำว่ากระบวนการทางปัญญา หมายถึง กระบวนการที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลก่อนที่จะมีการตอบสนอง ได้แก่ ความคิด อารมณ์ ความรู้ และ แรงจูงใจ เป็นต้น

3. การขยายตัวทางจิตวิทยา ถึงแม้สถานที่ทดลองทางจิตวิทยาจะมีกำเนิดในประเทศเยอรมนี แต่กลุ่มนักปราชญ์ในวิชานี้ก็เริ่มงานวิจัยทางจิตวิทยาขึ้นในประเทศต่าง ๆ อีกหลายแห่งนับตั้งแต่ ชาร์ล ดาร์วิน (Charl Darwin) ได้ทำการเผยแพร่ทฤษฎีวิวัฒนาการของเขา และในเวลาต่อมา นักจิตวิทยาชาวอังกฤษก็หันมาสนใจและเอาใจใส่ในเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล เซอร์ ฟรานซิส กอลตัน (Sir Francis Galton) ได้คิดวิธีศึกษาจิตวิทยาแบบการศึกษาเป็นรายบุคคล (Case Study) และมีการศึกษาจากการเปรียบเทียบกันระหว่างพี่น้องฝาแฝด นอกจากนี้เขายังได้สร้างแบบทดสอบอย่างง่าย ๆ ขึ้น เพื่อวัดผลของสิ่งที่กำลังศึกษา การศึกษาจิตวิทยาโดยอาศัยสถิติ และการใช้แบบทดสอบจึงได้เริ่มต้นก่อนในประเทศอังกฤษ ส่วนนักจิตวิทยาฝรั่งเศสนั้นเริ่มสนใจจิตวิทยาของคนปกติ และเรื่องที่พวกเขาศึกษานั้นได้แก่ เรื่องของคนเสียจริต ในระยะเวลาต่อมา มีบุคคลที่นำเทคนิคการทดสอบมาใช้ในการศึกษาจิตวิทยา คือ อัลเฟรด บิเน็ต (Alfred Binet) และได้ร่วมมือกับเธียร์ดอร์ ซิมอน (Theodore Simon) ช่วยกันสร้างแบบทดสอบเขาวนปัญญา (Intelligence Test) ขึ้นใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1905 ข้อทดสอบนั้นได้รับการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นเวลาติดต่อกันเรื่อยมาเป็นเวลาหลายสิบปีจนถึงเวลานี้ แบบทดสอบนี้ก็ยังคงใช้กันอยู่ สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา นั้นต้องถือว่านักจิตวิทยาอเมริกันตอนแรกเริ่มนั้นเป็นศิษย์ของ ชาว ยุโรป เช่น ฮอลล์ (Hall) ซึ่งก็เป็นศิษย์ ของ วุนด์ท (Wundt) แต่นักจิตวิทยาอเมริกันนั้นไม่ได้ลอกแบบและปฏิบัติตามทฤษฎีของอาจารย์ทุกอย่างไป ตัวฮอลล์ (Hall) เองเมื่อได้ตั้งสถานทดลองทางจิตวิทยาแล้วก็หันไปเอาใจใส่ต่อการศึกษาพัฒนาการของเด็กวัยรุ่น จนกล่าวได้ว่า ฮอลล์ (Hall) เป็นผู้ให้กำเนิดการศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ (Goodwin and Klausmeier. 1975 ; Bernstein. and Nssh. 1999)

สำหรับจิตวิทยาในประเทศไทยมีความเป็นมาโดยเริ่มจากบุคคลที่นำเชื่อถือหลายท่าน ได้กล่าวต่อกันมาว่า จิตวิทยานั้นเริ่มเกิดขึ้นในทวีปเอเชียมานานกว่า 2,500 ปีมาแล้ว โดยเกิดขึ้นก่อนการเกิดของอริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์ชาวกรีกเสียอีก ซึ่งจิตวิทยาที่กล่าวถึงนี้คือจิตวิทยาในพระพุทธศาสนานั้นเอง อย่างไรก็ตามจากการศึกษาประวัติเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาจิตวิทยาในประเทศไทยก็ปรากฏว่ายังคงล่าช้ามาก กล่าวคือ เริ่มปรากฏเป็นหลักฐานว่ามีการสอนวิชาจิตวิทยาในโรงเรียนฝึกหัดครูมาประมาณก่อนปี พ.ศ. 2473 และในเวลาไม่นานคือในปี พ.ศ. 2473 นี้เองที่ได้มีการสอนจิตวิทยาเป็นวิชาหนึ่งใน 5 วิชาของการสอนในสาขาวิชาครุศาสตร์ในสมัยนั้นของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และต่อมาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2489 กระทรวงศึกษาธิการด้วยความช่วยเหลือ

ขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้จัดตั้งสถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าเรื่องเด็กขึ้นในบริเวณวิทยาลัยวิชาการศึกษา (หรือมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในปัจจุบัน) ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่วิชาเกี่ยวกับจิตวิทยาเด็ก (Child Psychology) ในเวลาต่อมาปี พ.ศ. 2518 สถาบันแห่งนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็นสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ และได้ขยายงานด้านการวิจัยและการสอนเกี่ยวกับจิตวิทยา และการศึกษาในขอบข่ายที่กว้างขวางขึ้น โดยมีฐานะเทียบเท่าคณะหนึ่งของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งสถาบันดังกล่าวได้ผลิตมหาบัณฑิตทางจิตวิทยา นอกจากวิทยาลัยครู (มหาวิทยาลัยราชภัฏในปัจจุบัน) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสถาบันอื่น ๆ เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งอยู่ในกรุงเทพมหานคร รวมถึงสถาบันที่ผลิตครู-อาจารย์ หรือบุคลากรสายผู้สอนในต่างจังหวัด เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยบูรพา และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นต้น ที่ได้เปิดให้มีการเรียนการสอนวิชาจิตวิทยา ในหลายสาขาด้วยเช่นกัน เป็นที่ตระหนักว่าวิชาจิตวิทยามีความสำคัญและให้ประโยชน์ทั้งต่อส่วนตัว ต่อส่วนรวม และต่อประเทศชาติ ปัจจุบันจึงได้มีผู้หันมาสนใจศึกษาวิชาจิตวิทยาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะนิสิต นักศึกษาในสถาบันต่าง ๆ มีทั้งเลือกเรียนวิชาเอกสาขาวิชาจิตวิทยา และเลือกเรียนวิชาเลือกเพิ่มขึ้น จึงนับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการเพิ่มบุคลากรของสังคมที่มีความรู้ด้านจิตวิทยาและวิชาชีพทางจิตวิทยา ทำให้ได้ช่วยพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีสุขภาพใจกายที่ดีเป็นกำลังสำคัญช่วยสร้างสังคม และประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป (ลักขณา สรีวัฒน์. 2549)

4. แนวคิดทางจิตวิทยา แนวคิดทางจิตวิทยาเกิดขึ้นมาจากการที่มีนักจิตวิทยาหลาย ๆ ท่าน ที่ได้ค้นคว้าและนำเสนอทฤษฎีทางจิตวิทยาของตนเองขึ้นมา ซึ่งทฤษฎีต่าง ๆ เหล่านั้นเมื่อพิจารณาแล้ว ก็อาจมีความคล้ายคลึงกันบ้างจึงเกิดการจัดกลุ่มแนวความคิดทางจิตวิทยาโดยคำนึงถึงทฤษฎีทางจิตวิทยาใด ๆ ที่มีรากฐานแนวความคิด สาระเนื้อหาที่มุ่งเน้นศึกษา และระเบียบวิธีที่ใช้ ในการศึกษา มีความคล้ายคลึงกันก็จัดไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน ปรากฏว่ามีสามารถจัดได้ 10 กลุ่ม ดังรายละเอียดของแนวความคิดทางจิตวิทยาแต่ละกลุ่มต่อไปนี้ (Hilgard. 1962 ; ลักขณา สรีวัฒน์. 2549)

4.1 แนวความคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism) หรือแนวความคิดโครงสร้างของจิต เป็นแนวความคิดที่เกิดขึ้นในประเทศเยอรมนี เมื่อ ค.ศ. 1879 โดย วิลเฮล์ม วุนด์ท (Wilhelm Wundt) เป็นผู้นำกลุ่มซึ่ง กรีนวูด (Greenwood. 2003) อธิบายว่าแนวความคิดโครงสร้างนิยมมีรากฐานแนวคิดเบื้องต้นมาจากศาสตร์ 2 สาขา ได้แก่ ศาสตร์ด้านปรัชญา อันเป็นแนวคิดของ พลาโต (Plato) อาริสโตเติล (Aristotle) และเดคาสท์ (Descartes) และสาระสำคัญของแนวคิดด้านปรัชญาของทั้ง 3 ท่านสรุปเป็นองค์ประกอบของบุคคลที่ประกอบด้วยกายและจิต ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต และศาสตร์ทางวิทยาศาสตร์ เช่นวิชาเคมีมุ่งเน้นศึกษาองค์ประกอบของสสาร ดังนั้นในวิชาเคมีจึงมีการวิเคราะห์สสารเพื่อให้ได้องค์ประกอบที่เล็กที่สุดคือ ธาตุ และยังได้พบอีกว่าสสารประกอบต่าง ๆ ล้วนมีส่วนประกอบของธาตุต่าง ๆ ด้วยสัดส่วนที่แน่นอน เช่น น้ำมีสัดส่วนระหว่าง ธาตุไฮโดรเจน (Hydrogen) 2 ส่วน และออกซิเจน (Oxygen) 1 ส่วน จากแนวคิดดังกล่าวจึงมีผลทำให้เกิดแนวความคิดโครงสร้างนิยมที่เป็นแนวความคิดมุ่งเน้นศึกษาแยกจิตออกเป็นส่วน ๆ เพื่อวิเคราะห์หาองค์ประกอบของจิต การศึกษาเพื่อวิเคราะห์

หาคองค์ประกอบของจิตนั้นทำให้วิลเฮล์ม วุนด์ ได้สร้างห้องทดลองทางจิตวิทยาที่มหาวิทยาลัยไลพ์ซิก (Lipzig University) ประเทศเยอรมนี และได้ทำการทดลองเกี่ยวกับการรับสัมผัส (Sensation) การมองเห็น (Vision) ปฏิกริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า (Reaction Time) ความสนใจและความจำ (Attention and Memory) จากผลการศึกษาทำให้เกิดความเชื่อว่าจิตของคนเรานั้นน่าจะมึลักษณะเป็นโครงสร้างจากองค์ประกอบต่าง ๆ คล้ายกับสารประกอบทางเคมี ดังนั้นแนวความคิดโครงสร้างนิยมจึงพยายามศึกษาเพื่อค้นหาองค์ประกอบของจิต และสรุปว่าจิตของแต่ละคนประกอบด้วยจิตธาตุ (Mental Element) 3 ชนิด คือ 1) การรับสัมผัส (Sensation) จากประสาทสัมผัสทั้ง 5 2) ความรู้สึก (Feeling) ที่แสดงออกถึงการชอบไม่ชอบ พอใจไม่พอใจ และ 3) ภาพลักษณ์ (Image) ที่เกิดขึ้นในจิต และมีข้อสรุปถึงความสัมพันธ์ของจิตธาตุทั้ง 3 ชนิดว่า เมื่อใดก็ตามที่จิตธาตุทั้ง 3 มาสัมพันธ์กันภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมจะก่อให้เกิดจิตรูปผสมขึ้น เช่น ความคิด (Thinking) อารมณ์ (Emotion) ความจำ (Memory) การหาเหตุผล (Reasoning) เป็นต้น และทั้งหมดนี้คือจิตหรือพฤติกรรมภายในนั่นเอง

กรีนวูด (Greenwood. 2003) ได้สรุปว่าแนวความคิดโครงสร้างนิยมนั้นมุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับจิต จึงทำให้ต้องใช้วิธีการศึกษา โดยวิธีการตรวจสอบตนเอง (Introspection) ซึ่งเป็นวิธีการที่ต้องให้ผู้รับการทดลองได้รายงานความคิด อารมณ์ และความรู้สึกภายในให้ผู้ศึกษาได้ทราบเพื่อนำผลไปศึกษาวิเคราะห์ต่อไป ด้วยเหตุนี้แม้ว่าแนวความคิดโครงสร้างนิยมจะใช้กระบวนการทดลองเพื่อศึกษาค้นหาความรู้แต่ก็ยังใช้เครื่องมือรวบรวมข้อมูลด้วยการให้รายงานตนเอง ซึ่งเป็นวิธีการที่มีข้อบกพร่องเนื่องจากผู้รับการทดลองอาจบิดเบือน ข้อมูลได้ซึ่งจะไม่ตรงกับความเป็นจริง จึงทำให้แนวความคิดโครงสร้างนิยมยังไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นวิทยาศาสตร์โดยสมบูรณ์

4.2 แนวความคิดหน้าที่นิยม (Functionalism) แนวความคิดหน้าที่นิยม เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ. 1900 โดยมีผู้นำกลุ่ม คือ วิลเลียม เจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ซึ่งมีแนวความคิดมาจากลัทธิปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ทฤษฎีที่สำคัญทางชีววิทยาอันได้แก่ ทฤษฎีที่ว่าด้วยวิวัฒนาการ (Theory of Evolution) ของชาร์ล ดาร์วิน (Charl Darwin) ซึ่งทฤษฎีนี้ได้กล่าวไว้ว่า สัตว์ที่ดำรงพันธุ์อยู่ได้จะต้องต่อสู้และปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมได้เท่านั้น เจมส์ (James. 1900) และนักจิตวิทยาในกลุ่มนี้มีความเห็นว่าการเข้าใจถึงการปรับตัวของสิ่งมีชีวิตนั้นควรต้องศึกษาถึงหน้าที่ของจิตต่อการปรับตัวภายใต้จิตสำนึกมากกว่า แนวความคิดหน้าที่นิยมจึงสนใจศึกษาหน้าที่ (Function) ของจิตมากกว่าจะศึกษาองค์ประกอบโครงสร้างของจิต ไม่สนใจในเรื่องของจิตว่าจะเป็นอย่างไร แต่สนใจในเรื่องการทำงานหรือหน้าที่ของจิตโดยเฉพาะในเรื่องการเรียนรู้ มีการศึกษาถึงหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ ในขณะที่บุคคลทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อว่าความรู้ (Knowledge) เกิดจากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมโดยตรง ด้วยเหตุนี้เมื่อมนุษย์ลงมือกระทำย่อมได้รับความรู้ในสิ่งที่กระทำไม่ใช่เป็นการคอยรับจากผู้อื่น และความรู้ที่เป็นจริงต้องเป็นข้อสรุปที่มีหลักฐานจากการศึกษาค้นคว้ามาสนับสนุน เนื่องจากจิตวิทยากลุ่มหน้าที่นิยมอาศัยทฤษฎีสำคัญทางชีววิทยา ดังนั้นลักษณะสำคัญของจิตวิทยากลุ่มนี้จึงเน้นถึงการปรับตัว โดยมีความมุ่งหมายเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้คำตอบว่า อะไรที่ทำให้มนุษย์มีความสามารถ

ที่แตกต่างจากสัตว์ชั้นต่ำ ซึ่งก็คือเพื่อต้องการจะทราบว่าจะอะไรที่ทำให้มนุษย์มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดีกว่าสัตว์นั่นเอง

แนวความคิดหน้าที่นิยมมีลักษณะคล้าย ๆ กับแนวความคิดโครงสร้างนิยมในลักษณะที่เป็นแนวความคิดที่มุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับจิต ดังนั้นแนวความคิดหน้าที่นิยมจึงใช้ระเบียบวิธีการศึกษาโดยวิธีการตรวจสอบตนเอง ผลการศึกษาจึงยังไม่เป็นที่ยอมรับได้อย่างกว้างขวางแต่ก็ยังช่วยพัฒนาองค์ความรู้เพิ่มเติมจากแนวความคิดโครงสร้างนิยม กล่าวคือแนวความคิดโครงสร้างอธิบายเพียงแต่โครงสร้างของจิต แต่แนวความคิดหน้าที่นิยมมาอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับหน้าที่ของจิต

4.3 แนวความคิดพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) นอร์แมน และริชาร์ด (Norman and Richard. 1994) ให้แนวคิดพฤติกรรมนิยมที่สอดคล้องกับลาเฮย์ (Lahey. 2001) ไว้ว่า เป็นแนวคิดที่มุ่งศึกษาเฉพาะพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อ ค.ศ. 1912 ผู้ให้กำเนิด คือ จอห์น บี. วัตสัน (John B. Watson) โดยนำแนวความคิดบนฐานความคิดจากนักจิตวิทยาชาวรัสเซีย คือ อีแวน พาฟลอฟ (Pavlov) ผู้ที่ค้นพบคำอธิบายเรื่องการเกิดปฏิกิริยาตอบสนองที่ต้องวางเงื่อนไข (Conditioned Response) แนวความคิดพฤติกรรมนิยมไม่เห็นด้วยกับวิธีการตรวจสอบตนเอง เพราะเห็นว่าเป็นวิธีที่ไม่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เชื่อถือได้ยาก ผลการศึกษาจะขึ้นอยู่กับความจำหรือความลำเอียงเข้าข้างตนเอง (Subjective) ของผู้ให้ข้อมูล ไม่เห็นด้วยกับการศึกษาโครงสร้างของจิตหรือการศึกษาจิตสำนึก (Consciousness) และไม่เชื่อว่าจะสามารถศึกษาจิตได้เพราะจิตไม่มีตัวตน ไม่ทราบว่าตั้งอยู่ส่วนไหนของร่างกาย ดังนั้นการศึกษาทางจิตวิทยาจึงควรมุ่งมาศึกษาแต่พฤติกรรมที่สังเกตได้เท่านั้น มุ่งเน้นศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง สำหรับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าและการตอบสนองต่อสิ่งเร้าติดต่อกันไปเรื่อย ๆ จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ ดังนั้นพฤติกรรมใด ๆ ย่อมมีสาเหตุมาจากสิ่งเร้า และเชื่อว่าการศึกษาพฤติกรรมจะทำให้ทราบถึงเรื่องราวของจิตได้ เช่น พฤติกรรมร้องไห้ก็รู้ได้ว่าจิตมีอารมณ์เศร้า แต่การศึกษาเกี่ยวกับจิตนั้นยากที่จะศึกษาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพราะจิตไม่มีตัวตน และไม่สามารถสังเกตเห็นได้โดยตรง แต่สังเกตเห็นได้ก็คือการแสดงออกในรูปของการกระทำหรือพฤติกรรมที่ต้องใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 หรือใช้เครื่องมือช่วยในการสังเกต วิธีการศึกษาของแนวคิดพฤติกรรมนิยมส่วนมากใช้วิธีการทดลอง (Experiment) ประกอบกับการสังเกตอย่างมีแบบแผน (Formal Observation) แล้วบันทึกข้อมูลเป็นหลักฐาน ซึ่งไม่ชัดเจนว่าจะบันทึกได้ตรงกับข้อเท็จจริงจึงเป็นเหตุให้เลิกสนใจเรื่องจิต และมุ่งมาให้ความสนใจศึกษาเรื่องพฤติกรรม มีผลให้วิชาจิตวิทยาเป็นวิทยาศาสตร์แห่งพฤติกรรม (The Science of Behavior) และสาระที่แนวความคิดพฤติกรรมนิยมมุ่งเน้นศึกษา คือ เรื่องของการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้ และการปรับพฤติกรรม ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ต่อวงการศึกษเป็นอย่างยิ่ง แนวคิดพฤติกรรมนิยมประกอบด้วยกลุ่มย่อย ๆ หลายกลุ่ม ได้แก่ (Norman and Richard. 1994 ; Lahey. 2001)

4.3.1 กลุ่มที่อาศัยความรู้ความเข้าใจทางสมอง โดยการนำวิชาสรีรวิทยามาใช้และมีความเชื่อว่าอวัยวะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในตัวบุคคลซึ่งทำหน้าที่ในการแสดงพฤติกรรมนั้นได้แก่สมอง

4.3.2 กลุ่มที่อาศัยความรู้ความเข้าใจในเรื่องปฏิกิริยาสะท้อน เช่น การศึกษาการคิด ปฏิกิริยาตอบสนองในการเกิดปฏิกิริยาสะท้อน โดยอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ส่วน คือ สิ่งเร้า และ ประสาทสัมผัส

4.3.3 กลุ่มโมเลกุลนิยม กลุ่มนี้มุ่งศึกษารายละเอียดของพฤติกรรมด้วยการแยกแยะ องค์ประกอบของพฤติกรรมหนึ่ง ๆ ออกเป็นขั้นตอนคล้ายการแยกแยะสสาร

4.3.4 กลุ่มจุดประสงค์นิยม (จิตวิทยากลุ่มฮอว์มิก) กลุ่มนี้เน้นความสำคัญของความ มุ่งหมายในการแสดงพฤติกรรมเป็นสำคัญ คือเกิดความเชื่อว่าการแสดงพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตทั้งหมาย นั้นขึ้นอยู่กับแรงขับ

4.4 แนวความคิดปัญญานิยม (Cognitive Approach) แนวคิดนี้เป็นแนวคิดเกิดมานาน แล้ว มีการนิยามคำว่า ปัญญา (Cognition) ไว้หลายแนวคิด ตัวอย่างแนวคิดหนึ่งที่จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคณะ (2547) ให้แนวคิดว่า ปัญญาหมายถึงกระบวนการทางจิตด้านความรู้ ความจำ การประมวล สารสนเทศ การศึกษาหาความรู้ การแก้ปัญหา หรือการวางแผนในอนาคต จากนิยามดังกล่าวสรุปได้ว่า ปัญญา หมายถึงกระบวนการทางจิต ซึ่งหมายถึง กระบวนการที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคลก่อนที่จะมีการ ตอบสนอง ดังเช่น เมื่อบุคคลได้ยินคำถามว่า “สามบวกเก้าได้เท่าไร” หมายถึงบุคคลนั้นได้ยินสิ่งเร้าแล้ว ภายในตัวบุคคลจะเกิดการรับรู้ ตีความ และคิดหาคำตอบ เพื่อหาทางแก้ปัญหาโจทย์คณิตศาสตร์นี้ ซึ่ง กระบวนการในขั้นตอนนี้คือ “ปัญญา” และเมื่อตอบว่า “สิบสอง” ในขั้นตอนนี้เป็นการตอบสนอง

แนวความคิดปัญญานิยม เป็นแนวความคิดที่ให้ความสำคัญกับการศึกษากระบวนการ ทำงานของปัญญาเพื่อนำไปอธิบายพฤติกรรม ซึ่งแนวความคิดนี้จะขัดแย้งกับแนวความคิดพฤติกรรม นิยม เพราะแนวความคิดพฤติกรรมนิยมจะมุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรมภายนอก ที่มีการแสดงออกมาให้เห็น อย่างชัดเจนสามารถสังเกตได้ วัดได้โดยไม่สนใจกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล และยังได้อธิบาย การเกิดพฤติกรรมจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง แต่แนวความคิดปัญญานิยม เชื่อว่าการอธิบายพฤติกรรมจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองนั้นไม่เพียงพอ มนุษย์มี กระบวนการทางปัญญาที่มีความซับซ้อนและมีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรมการตอบสนอง จึงอาจกล่าว ได้ว่าแนวความคิดปัญญานิยมเชื่อว่า ปัญญาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมการตอบสนองของบุคคล จาก ตัวอย่างการแก้ปัญหาโจทย์คณิตศาสตร์ว่า “สามบวกเก้าได้เท่าไร” พฤติกรรมการตอบสนองที่เป็นคำตอบ จะตอบสนองออกมาจะถูกหรือผิดขึ้นอยู่กับกระบวนการคิด หากมีการคิดที่ถูกต้องก็จะได้คำตอบว่า “สิบสอง” ซึ่งเป็นคำตอบที่ถูกต้อง แต่ถ้าผ่านกระบวนการคิดและได้คำตอบว่า “สิบ” แสดงว่ามีขั้นตอน ในการคิดไม่ถูกต้อง จากตัวอย่างดังกล่าวนี้สรุปได้ว่าพฤติกรรมการตอบสนองจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับ กระบวนการทำงานของปัญญาที่อยู่ภายใน ดังนั้นกล่าวได้ว่า แนวความคิดปัญญานิยมจะพยายามศึกษา เกี่ยวกับปัญญาและกระบวนการทำงานของปัญญาด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และได้ผสมผสาน ความรู้จากศาสตร์หลาย ๆ สาขา เช่น วิทยาการคอมพิวเตอร์ (Computer Science) นิเทศศาสตร์ (Communication Science) ประสาทจิตวิทยา (Neuron Psychology) และปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) โดยเฉพาะความรู้ทางวิทยาการคอมพิวเตอร์ที่อธิบายขั้นตอนหลักของการทำงานของ

คอมพิวเตอร์ จะเป็นแนวความคิดสำคัญที่นำมาเป็นแบบจำลองในการอธิบายขั้นตอนการทำงานของ ปัญญาได้อย่างเหมาะสม คือ ขั้นตอนหลักของการทำงานของคอมพิวเตอร์จะประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ สิ่งนำเข้า (Input) การประมวลผล (Process) และการแสดงผล (Output) จากขั้นตอน 3 ขั้นตอนนี้ แนวความคิดปัญญานิยมได้นำมาอธิบายการทำงานของปัญญา คือ ในขั้นเริ่มต้นของการทำงานของปัญญา นี้ เริ่มที่มีสิ่งเร้าเข้ามากระทบประสาทสัมผัส จึงเปรียบเสมือนกับขั้นของสิ่งนำเข้า (Input) เมื่อบุคคล รับสิ่งเร้ามาแล้วก็จะมีการจัดกระทำกับสิ่งเร้า ได้แก่ รับรู้ แปลความ ทำความเข้าใจ จดจำ คิดคำนวณ เป็นต้น ในขั้นนี้ที่เปรียบเสมือนการประมวลผล ซึ่งเมื่อได้จัดกระทำกับสิ่งเร้าและได้ผลแล้วก็จะแสดง พฤติกรรมตอบสนองออกมา ในขั้นนี้เปรียบเสมือนการแสดงผล (Santrock. 2003)

สรุปได้ว่าแนวความคิดปัญญานิยมเป็นแนวความคิดที่มีลักษณะเป็นสหวิทยาการเพื่อศึกษา ปัญญาและกระบวนการทำงานของปัญญาอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ ในการเข้าใจบทบาทของปัญญานั้น มีความสำคัญมากกับการจัดการเรียนรู้เนื่องจากหากเข้าใจปัญญาและวิธีการพัฒนาปัญญาก็จะทำให้ ผู้เรียนการเกิดความรู้ ความเข้าใจ และจดจำข้อมูลความรู้ที่ติดตัวอยู่ภายในตัวของนักเรียน ทำให้นักเรียน เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริงไม่ใช่เป็นเพียงแต่เปลี่ยนพฤติกรรม

4.5 แนวความคิดจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis) ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) จิตแพทย์ชาวออสเตรีย เป็นผู้พัฒนาแนวความคิด โดยเริ่มในปี ค.ศ.1900 ซึ่ง กฤษณา ศักดิ์ศรี (2530) อธิบายว่าแนวความคิดจิตวิเคราะห์มีพื้นฐานแนวความคิดมาจากการสังเกตพฤติกรรมของผู้ป่วยคลินิก สุขภาพจิต และทฤษฎีการคงรูปของพลังงาน ที่ว่าพลังงานย่อมไม่สูญหายแต่จะเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะ อื่น จึงทำให้ฟรอยด์ (Freud) เชื่อว่าจิตก็มีสภาวะเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง และจิตถูกแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ จิตสำนึก (Conscious Mind) จิตกึ่งสำนึก (Subconscious Mind) และจิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) ดังนี้ (Hilgard. 1962)

4.5.1 จิตสำนึก (Conscious Mind) คือสภาพที่มีสติ รู้ตัว รู้ว่ากำลังทำอะไรอยู่ หรือ กำลังจะทำอะไร รู้จักตัวเองว่าเป็นใคร ต้องการอะไร ทำอะไร อยู่ที่ไหน กำลังรู้สึกอย่างไรต่อสิ่งใด มีหน้าที่แสดงพฤติกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับหลักแห่งความเป็นจริง พฤติกรรมในระดับนี้จะทำให้บุคคล มีเหตุผล

4.5.2 จิตกึ่งสำนึก (Subconscious Mind) หรือจิตกึ่งรู้สำนึก (Preconscious Mind) คือสภาพที่ไม่รู้ตัวในบางขณะ แต่สามารถกลับเข้าสู่ภาวะที่รู้สึกตัวได้ เช่น ขณะนั่งคิดอะไรเพลิน ๆ อาจ จะยิ้มคนเดียวโดยไม่รู้ตัว แม้มีเสียงเรียกก็จะได้ยิน ต้องเรียกซ้ำด้วยเสียงดังจึงจะรู้ตัว เกิดจากการขัดแย้งกันระหว่างพฤติกรรมภายใต้อิทธิพลของจิตสำนึกและจิตไร้สำนึก ก่อให้เกิดการหลอกลวงตัวเองขึ้น ภายในบุคคลพร้อมทั้งก่อให้เกิดกลวิธานซึ่งหมายถึงวิธีการหรือแบบของการแสดงพฤติกรรมของอีโก้ และซุเปอร์อีโก้ กลวิธานต่าง ๆ เช่น การสะกดกลั้น การหาเหตุผลมากลบเกลื่อนหรือการมีพฤติกรรม ถดถอยคือการแก้ปัญหาด้วยการใช้วิธีการแบบเด็ก ๆ

4.5.3 จิตไร้สำนึก (Unconscious Mind) คือ ส่วนของอารมณ์ ความรู้สึก และ พฤติกรรมที่ถูกเก็บกดเอาไว้จนกระทั่งไม่รู้สึกรู้ตัว แต่อารมณ์ ความรู้ และพฤติกรรมเหล่านั้นยังมีผลต่อ

พฤติกรรมของบุคคล เช่น เด็กที่อิจฉาน้องอาจจะมีพฤติกรรมก้าวร้าวและไม่พอใจน้อง และเมื่อโตขึ้นความรู้สึกอิจฉาก็จะเก็บกดไว้ในจิตไร้สำนึกซึ่งตนเองก็ไม่มีความรู้สึกเกลียดน้อง แต่อาจมีผลต่อพฤติกรรมคือเป็นพี่น้องที่ไม่มีความสนิทสนมกัน ต่างคนต่างอยู่ไม่เหมือนพี่น้องอื่น ๆ เกิดจากเหตุ 2 ประการ คือ ความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงระหว่างการแสดงพฤติกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับหลักแห่งความพึงพอใจกับการแสดงพฤติกรรมเพื่อให้สอดคล้องกับหลักแห่งความเป็นจริง และยังเกิดจากการขัดแย้งระหว่างการแสดงพฤติกรรมทั้งสองแบบแล้วนำเอาการสะกดกลั้นมาแก้ไขความขัดแย้งนั้น ซึ่งฟรอยด์ (Freud) ได้อธิบายว่าจิตไร้สำนึกนั้นถึงแม้ว่าไม่รู้แต่ก็ทรงพลังและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมตลอดจนบุคลิกภาพเป็นอย่างมาก สำหรับประเด็นสำคัญที่ฟรอยด์ (Freud) กล่าวว่าสาเหตุหลักของพฤติกรรมคือ แรงขับทางเพศ (Sex Drive)

สภาวะจิตทั้ง 3 ระดับ จะมีการเปลี่ยนแปลงไปมาได้ตลอดเวลา ระหว่างจิตสำนึก จิตกึ่งสำนึก และจิตไร้สำนึก ตัวอย่างเช่น ในขณะที่มีสมาธิอ่านหนังสือ ซึ่งเป็นภาวะของจิตสำนึก แต่เมื่อได้อ่านหนังสือไประยะเวลาหนึ่งก็อาจจะเผลอตัวใจลอยไปชั่วครู่ ซึ่งเป็นภาวะของจิตกึ่งสำนึก แต่เมื่อรู้ตัวก็สามารถกลับมาอ่านหนังสือได้อีก ฉะนั้นตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าจิตของคนเราเปลี่ยนแปลงไปมาได้ เช่นเดียวกับพลังงานซึ่งไม่มีการสูญสลาย แต่มีการแปรรูปของพลังงานไปเป็นพลังงานรูปแบบต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้ ฟรอยด์ (Freud) ยังได้ กำหนดองค์ประกอบที่สำคัญของจิต (The Components of Mind) ไว้ 3 ส่วน คือ อิด (Id) อีโก้ (Ego) และซูเปอร์อีโก้ (Superego) ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (Hilgard, 1962)

ส่วนที่ 1 อิด (Id) คือ สัญชาตญาณ (Instinct) หมายถึง ความอยากหรือความต้องการที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด เช่น ความหิวกระหาย ความก้าวร้าว ความต้องการทางเพศ ฯลฯ การทำงานของอิดจะทำงานตามหลักแห่งความพอใจ (Pleasure Principle) กล่าวคือ การทำงานจะมุ่งตอบสนองความพึงพอใจของตนเองเป็นหลักโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องทางสังคม ตัวอย่างเช่น ความต้องการก้าวร้าวจะแสดงออกด้วยพฤติกรรมก้าวร้าวที่รุนแรง โดยการทำร้ายร่างกายที่ไม่คำนึงว่าการทำร้ายร่างกายบุคคลอื่นเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย

ส่วนที่ 2 อีโก้ (Ego) คือ ส่วนของจิตที่ควบคุมการแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสม โดยจะต้องตอบสนองความต้องการของอิดด้วยพฤติกรรมที่แสดงออกที่เหมาะสมตามกฎเกณฑ์ของสังคม เพราะฉะนั้นพฤติกรรมที่แสดงออกตามพลังของอีโก้ จึงมีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่ผ่านการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักความถูกต้องกับกฎเกณฑ์ของสังคม ดังนั้นการทำงานของอีโก้จะทำงานตามหลักแห่งความเป็นจริง (Reality Principle) กล่าวคือ การตอบสนองต่อความต้องการของตน (คืออิด) โดยนึกถึงหลักของความจริงในสังคมที่จะต้องเป็นการกระทำไม่ขัดแย้งกับกฎเกณฑ์ของสังคม ตัวอย่างเช่น เมื่อมีความต้องการก้าวร้าวก็จะพิจารณาว่าจะตอบสนองต่อความก้าวร้าวโดยไม่ละเมิดต่อกฎเกณฑ์ของสังคม เช่น อาจจะทำตอบสนองความก้าวร้าวโดยการระงับความโกรธแล้วพูดคุยกับบุคคลที่ทำให้โกรธด้วยเหตุและผล

ส่วนที่ 3 ซุปเปอร์อีโก้ (Superego) คือ ส่วนของคุณธรรม จริยธรรม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมและหลักของศีลธรรม ซึ่งการพัฒนาซุปเปอร์อีโก้จะเกิดจากการเรียนรู้และสะสมเป็นอุดมคติ (Ideal) ในการดำเนินชีวิต

4.6 แนวความคิดเกสตัลท์นิยม (Gestaltism) หรือจิตวิทยาเกสตัลท์ (The Gestalt Psychology) เริ่มก่อตั้งขึ้นในประเทศเยอรมนีเมื่อ ค.ศ. 1912 โดยคณาจารย์ผู้สอนวิชาจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยเบอร์ลิน โดยมี แม็กซ์ เวอร์ทไฮเมอร์ (Max Wertheimer) เป็นผู้นำกลุ่ม คำว่า “gestalt” เป็นคำในภาษาเยอรมัน หมายความว่า กระสวน โครงร่าง รูปร่าง รูปแบบ (Pattern) สนาม (Field) การรวมหน่วยย่อย (Configuration) โครงสร้างของส่วนรวม (Form Configuration หรือ Organization) ส่วนรวมทั้งหมดหรือโครงสร้างทั้งหมด (The Totality or Configuration) ซึ่งต่อมาแนวคิดของกลุ่มนี้ได้ไปเผยแพร่ในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยวูล์ฟแกง โคห์เลอร์ (Wolfgang Kohler) ในปี ค.ศ. 1926 แนวคิดนี้ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงเริ่มจางลง แต่เมื่อสงครามสงบแนวคิดเกสตัลท์ (Gestalt) นี้ก็กลับมาได้รับความนิยมในอเมริกาอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะแนวคิดที่เน้นส่วนรวมทั้งหมดเป็นสำคัญตามความเห็นว่าการศึกษาจิตวิทยานั้นต้องศึกษาพฤติกรรมทางจิตเป็นส่วนรวมจะแยกศึกษาทีละส่วนไม่ได้ (Santrock. 2003)

กลุ่มเกสตัลท์นิยม (Gestaltism) มีความเห็นว่าแนวความคิดพฤติกรรมนิยมที่ศึกษาพฤติกรรมโดยพยายามแยกพฤติกรรมออกมาเป็นหน่วยย่อย เช่น สิ่งเร้าและการตอบสนองนั้นเป็นวิธีการที่ไม่ใช่เรื่องของจิตวิทยาน่าจะเป็นเรื่องของวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นแนวความคิดเกสตัลท์นิยม (Gestaltism) จึงไม่พยายามศึกษาพฤติกรรมแยกเป็นส่วน ๆ แล้วศึกษารายละเอียดของแต่ละส่วนเหมือนแนวความคิดอื่น ๆ แต่ใช้วิธีการตรงกันข้าม คือพิจารณาพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคลในทุก ๆ อย่างเป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย เน้นให้ความสำคัญกับส่วนรวมทั้งหมดในลักษณะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unique) เช่น เรามองตุรคครั้งแรกเราเห็นรถทั้งคันก่อน แล้วจึงดูส่วนประกอบย่อย ๆ เช่น กระจกรถ หลังคารถ ประตูรถ เป็นต้น จึงสรุปได้ว่าการที่เรามองเห็นสิ่งต่าง ๆ นั้น เราจะรับรู้ลักษณะทั้งหมดเป็นส่วนรวม สำหรับรายละเอียดจะถูกมองข้ามไป นอกจากจะพิจารณาในแง่ที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมเท่านั้น ดังนั้นการรับรู้ของคนเราจะรับรู้เป็นส่วนรวมก่อนการพิจารณารายละเอียดเป็นส่วนย่อย ส่วนประกอบของหน่วยเมื่อรวมกันเข้าแล้วจะไม่เท่ากับหน่วยที่รวมกันเป็นโครงสร้างแล้ว ลักษณะของพฤติกรรมก็เช่นกัน การแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมนั้นจะแสดงออกมาในรูปใด ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติโดยส่วนรวมของบุคคลนั้น ๆ เช่นการประสมประสานกันระหว่างความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก ความสามารถ หรือความชำนาญในการกระทำไม่ได้เกิดเพราะสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียว และถึงแม้ว่าสิ่งเร้าสิ่งเดียวกัน ปฏิกิริยาตอบสนองของบุคคลนั้นก็อาจจะแตกต่างกันตามกาลเวลาเนื่องจากประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น มีผลให้ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก ทักษะ และความสามารถ เปลี่ยนไปจากเดิม สำหรับแนวคิดจิตวิทยา กลุ่มเกสตัลท์ (Gestaltism) นี้เน้นเรื่องการรับรู้และการหยั่งเห็น อธิบายได้ดังนี้ (Santrock. 2003)

4.6.1 การรับรู้ (Perception) เป็นรากฐานของการเรียนรู้ (Learning) ซึ่งเกิดจากการแปลอาการสัมผัสออกมาอย่างมีความหมาย โดยการอาศัยความรู้ความเข้าใจเดิมหรือประสบการณ์เดิม

หรือสิ่งที่คาดคะเนไว้ล่วงหน้าแล้ว และการรับรู้ในแต่ละบุคคลจะแตกต่างกัน หรืออาจไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงเสมอไป ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมในลักษณะความใกล้ชิด ความคล้ายคลึง ความต่อเนื่องหรือความชัดเจน

4.6.2 การหยั่งเห็น (Insight) เป็นการเกิดการความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง หมายถึงการรับรู้หรือเกิดความรู้สึกร่วมในการยอมรับความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นองค์ประกอบทั้งหมดของสถานการณ์ ลักษณะของการหยั่งเห็นที่เกิดขึ้นมีลักษณะคล้ายกับการเกิดของแนวคิดที่ปรากฏออกมาอย่างรวดเร็วเมื่อบุคคลเผชิญกับปัญหา การหยั่งเห็นที่เกิดขึ้นย่อมได้แก่ความรู้ความเข้าใจในปัญหาที่เขากำลังเผชิญอยู่ ลักษณะสำคัญที่สุดของการหยั่งเห็นได้แก่ การเกิดความรู้สึกร่วมที่จะรับรู้ในความสัมพันธ์ของกระสวนทั้งหมด

4.7 แนวความคิดมนุษยนิยม (Humanism) บุคคลที่มีอิทธิพลสำคัญต่อแนวความคิดมนุษยนิยม คือ คาร์ล อาร์. โรเจอร์ส (Carl R. Rogers) และอับราฮัม เอช. มาสโลว์ (Abraham H. Maslow) แนวความคิดมนุษยนิยมโดยภาพรวมเป็นแนวความคิดเน้นให้ความสำคัญของคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ซึ่งโยฮัน คันสแนยทซ์ และคณะ (2539) ได้สรุปว่าแนวความคิดมนุษยนิยมมีความเชื่อว่ามนุษย์โดยธรรมชาติมีความโน้มเอียงที่จะมีการพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้น และถ้าไม่ถูกขัดขวางเขาจะพัฒนาไปถึงจุดสูงสุดตามศักยภาพของเขา ดังนั้นจุดเน้นของแนวความคิดมนุษยนิยมก็คือ ความเป็นอิสระ (Freedom) ซึ่งหมายความว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของเขา แนวความคิดมนุษยนิยมมีภูมิหลังและความเชื่อที่แตกต่างกันแต่ก็มีความเชื่อพื้นฐานร่วมกัน ดังนี้

4.7.1 มนุษย์มีคุณค่า มีศักดิ์ศรี

4.7.2 มนุษย์ ก็คือ สัตว์โลกประเภทหนึ่งมีจิตใจ มีความต้องการความรัก ความอบอุ่น ความเข้าใจและมีความสามารถเฉพาะตัวมีขีดจำกัด ไม่สามารถเข้าไปจัดการให้มนุษย์เป็นอะไรก็ได้ตามใจชอบ ซึ่งเป็นแนวความคิดที่แตกต่างจากพฤติกรรมนิยม ซึ่งเห็นว่าสามารถกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยกันได้

4.7.3 มนุษย์เราทุกคนต่างก็พยายามจะรู้จัก และเข้าใจตนเอง (Self Actualization) และยอมรับในศักยภาพของตนเอง

4.7.4 ในเมื่อมนุษย์เราทุกคนต่างก็เข้าใจผู้อื่น และยอมรับตนเองอยู่แล้ว ต่างคนก็มุ่งสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้แก่ตนเอง

4.7.5 เนื่องจากมนุษย์เราแต่ละคนต่างพยายามปรับปรุงตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ฉะนั้น ควรจะให้แต่ละคนมีสิทธิ์ที่จะเลือกกระทำ เลือกประสบการณ์ของตนเอง กำหนดความต้องการของตนเอง ตัดสินใจเรื่องใด ๆ ด้วยตนเอง

4.7.6 วิธีการค้นคว้าหาความรู้หรือข้อเท็จจริงต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญกว่าองค์ความรู้หรือข้อเท็จจริง เพราะว่าโลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้องค์ความรู้หรือข้อเท็จจริงมีการเปลี่ยนแปลง หรือมีการพัฒนาองค์ความรู้ที่ซับซ้อนมากขึ้น ฉะนั้นสิ่งที่เป็ประโยชน์ต่ออนาคตของผู้เรียนมากที่สุดก็คือ วิธีการแสวงหาความรู้